

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ

(Πραγματικότητα και μύθος)

ΥΠΟ ΤΟΥ Κ. ΚΩΣΤΑ ΣΤΡ. ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ

1. 'Η Διαλεκτική του Κυρίου και του Δούλου

Στή Διαλεκτική του Κυρίου και του Δούλου ο Hegel είχε δείξει ότι, όπως η αντίθεση των ανθρώπων καταλήγει αναγκαστικά σ' ένα διχασμό των ανθρώπων σε «Κυρίους» και σε «Δούλους», έτσι και η Κυριαρχία και η Δουλεία καταλήγουν, δυνάμει μιας διαλεκτικής αντιστροφής, στην απελευθέρωση του Δούλου. Για τον Hegel, ο δρόμος της Κυριαρχίας αποτελεί ένα αδιέξοδο μέσα στην ανθρώπινη εμπειρία· ο Κύριος πού, όπως τον βλέπει ο Hegel, ικανοποιείται με την απλή κατανάλωση των προϊόντων της εργασίας του Δούλου, ξεπέφτει, τελικά, σε μια σχεδόν ζωώδη, άεργη, άγονη μορφή ύπαρξης. Αντίθετα, ο δρόμος της Δουλείας είναι ο αληθινός δρόμος της ανθρώπινης απελευθέρωσης· με την εργασία του, ο Δούλος ανυψώνεται σε μια αυθεντικά ανθρώπινη μορφή ύπαρξης και στο τέλος γίνεται άνωτερος από τον Κύριό του. Αντίθετα προς τον Κύριο, πού ικανοποιείται από την άμεσή του ύπαρξη και επομένως μένει άμετοχος και ξένος προς αυτό που συνιστά την ουσία της ιστορικής εξέλιξης, την αρνητικότητα, ως πούμε τη «θέληση αλλαγής», ο Δούλος γίνεται λεία αυτής της γόνιμης δύναμης της αρνητικότητας και μάλιστα κατά ένα διπλό τρόπο. Πρώτα ο Δούλος νιώθει την αγωνία που προβληματοποιεί την ίδια του τη σωματική ύπαρξη, ζει μέσα σ' αυτή τη «θανάσιμη αγωνία» που τη βλέπει διαρκώς ένασαρκομένη μέσα στο πρόσωπο του Κυρίου του και επομένως βρίσκεται μόνιμα κάτω από την πίεση της ανάγκης να μεταμορφώσει τον εαυτό του. Ύστερα, ο Δούλος εργάζεται για λογαριασμό του Κυρίου του, αναγκάζεται λοιπόν να αναπτύξει τις ικανότητές του, να υποτάξει τις όρμές του, να διαμορφώσει τον εαυτό του, αποτυπώνοντας τη σφραγίδα της

ή γεωργική παραγωγή κατέστη ο αποφασιστικότερος συντελεστής της οικονομικής και νομισματικής σταθερότητας της Χώρας. Εκ των περαιτέρω δε προόδων αυτής, εν συνδυασμῷ και με την μεγαλύτεραν ανάπτυξιν της βιομηχανίας, προσδοκᾶται ἢ ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου πραγματοποιήσις τῆς ἰσορροπίας τῆς ἐθνικῆς οικονομίας. Ἐν πάσῃ, οὐχ ἦττον, περιπτώσει, τὸ βασικὸν πρόβλημα, τὸ χρῆζον λύσεως ἐπὶ τοῦ γεωργικοῦ πεδίου, εἶναι τὸ τῆς μειώσεως τοῦ κόστους παραγωγῆς. Τὸ πρόβλημα τοῦτο μεταφράζεται εἰς ἕν ἄλλο: τὸ τῆς ἀγροτικῆς πίστεως. Ἡ παροχὴ εἰς τοὺς ἀγρότας πιστώσεων ἐπαρκῶν καὶ ἐπὶ μετρίῳ ἐπιτοκίῳ, καὶ ἰδίως πιστώσεων μέσης καὶ μακρᾶς προθεσμίας, συνιστᾷ τὴν μόνην λύσιν ἢ ὅποια θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀπαραιτήτων ἔργων βελτιώσεως τῶν γαιῶν των, τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τεχνικοῦ των ἐξοπλισμοῦ καὶ τὴν χρησιμοποίησιν, εἰς βαθμὸν μεγαλύτερον, χημικῶν λιπασμάτων καὶ μηχανικῶν μέσων διὰ μίαν ὀρθολογικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν κτημάτων των.

Ὅθεν ὑφίσταται ζήτημα ἀγροτικῆς πίστεως, πρὸς τὴν ρύθμισιν τοῦ ὁποίου συναρτᾶται, κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον, τὸ μέλλον τῆς ἐλληνικῆς γεωργίας.

ΐδιας του τῆς προσωπικότητας πάνω στο ἔργο του. Μεταμορφώνει, συνεπῶς, τὸν ἔξωτερικό κόσμο στο μέτρο πού διαπλάθει τὸν ἔσωτερικό του κόσμο καὶ μὲς στο μεταμορφωμένο ἀπὸ τὴν ἔργασία του φυσικό κόσμο ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό του σὰν ἀληθινὰ ἀνεξάρτητο ὄν, πραγματοποιεῖ τὸν ἑαυτό του καὶ ἑξαντικειμενικεύει τὸ πνεῦμα του.

Ἄγωνία καὶ Ἔργασία πᾶνε μαζί: χωρὶς τὴν ἔργασία, «ἡ ἀγωνία μένει βουβή, κρυμμένη μὲς στὰ μύχια τῆς ψυχῆς τοῦ Δούλου καὶ ἐπομένως ἡ συνείδησή του δὲ συγκροτεῖται σὰν ἐλεύθερη συνείδηση»*. Ἡ δουλικὴ ἔργασία σὰν πραγματοποιημένη ἀγωνία εἶναι προϋπόθεση τῆς ἀνθρώπινης ἀπελευθέρωσης, ἀλλὰ ταυτόχρονα, ἂν δὲν ἔχει διαπεραστεῖ ὡς τὴν ἄκρη ἀπ' αὐτὴ τὴ «θανάσιμη ἀγωνία» ἢ συνείδηση τοῦ Δούλου, πού μὲ τὴν ἔργασία του μεταμορφώνει τὸ φυσικό κόσμο σὲ ἱστορικό κόσμο, δὲν εἶναι μιὰ αὐθεντικὰ ἐλεύθερη συνείδηση, παρὰ εἶναι μιὰ ἀπλή ὑποκειμενικὴ αὐθαιρεσία (Eigensinn) δίχως καμιὰ ἱστορικὴ σημασία, δὲν εἶναι παρὰ «μιὰ ἐλευθερία πού κατοικεῖ ἀκόμα μὲς στο ἔσωτερικό τῆς Δουλείας»**. Μὲ τὴν Ἔργασία ξεπερνιέται ἡ Ἄγωνία ἀλλὰ γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὴ ἢ ἀπελευθερωτικὴ δυνατότητα τῆς Ἔργασίας, θὰ πρέπει πρῶτα ὁ ἐργαζόμενος Δούλος νά ἔχει ἐντελῶς διαπεραστεῖ ἀπὸ τὴ μεταμορφωτικὴ δύναμη τῆς Ἄγωνίας. Ἔτσι, ἡ στιγμή πού ὄχι μόνο ἓνα μέρος παρὰ ὀλίκερος ὁ φυσικός κόσμος θά ἔχει μεταμορφωθεῖ ἀπὸ τὴν Ἔργασία τοῦ Δούλου καὶ ἡ στιγμή πού ὄχι μόνο ἓνα μέρος παρὰ ὀλίκερη ἢ ψυχὴ τοῦ Δούλου θά ἔχει ἔσωτερικὰ ἀναμορφωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς Ἄγωνίας, θὰ εἶναι ἡ στιγμή τῆς ἀληθινῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ Δούλου καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀνθρώπου...

Δὲν πρόκειται, βέβαια, ἐδῶ νὰ ἀναλύσουμε τὸ βαθύτατο ἀνθρωπολογικό περιεχόμενο αὐτῶν τῶν σκέψεων τοῦ Hegel. Θὰ παρατηρήσουμε ἀπλῶς ὅτι ἡ ἐγγελειανὴ Διαλεκτικὴ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Δούλου δὲν ἔχει παρὰ πολὺ μακρινὲς σχέσεις μὲ τὴν ἱστορία τῶν πραγματικῶν Κυρίων καὶ τῶν πραγματικῶν Δούλων. Ἄς κοιτάξουμε λ.χ. τὴν Ἑλλάδα τοῦ 5ου αἰῶνα ἢ τὴ Γαλλία τοῦ 17ου αἰῶνα, τὶς δύο ἐποχὲς δηλαδὴ πού φανέρωσαν μὲ τὸν πῶ ἰδανικό τρόπο τὴν καταστατικὴ ἀρχὴ τοῦ «Πολιτισμοῦ τῶν Κυρίων» (ὅπως πολὺ σωστὰ τὸν καταλαβαίνει ὁ Hegel), δηλαδὴ τὴν ὑποτίμηση κάθε ὠφέλιμης δραστηριότητας καὶ τὴν προτίμηση μιᾶς «ἀρχοντικῆς» (Seigneuriale) ἑξωοικονομικῆς, ἂν ὄχι ἀντιοικονομικῆς, πάντως ἀ-παραγωγικῆς χρήσης τοῦ πλούτου. Καὶ στὶς δύο αὐτὲς περιπτώσεις, ὅπου τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχουσας τάξης ἔδωσε στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ μιὰ λάμψη καὶ μιὰ αἴγλη πού καμιὰ ἄλλη ἐποχὴ δὲν μπόρεσε νὰ τὴ φτάσει, μάταια θὰ ἀναζητήσουμε τὴν πραγματικὴ ἐπαλήθευση τῆς ἐγγελειανῆς θέσης, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Κύριος, πού δὲν ἐργάζεται, δὲν κάνει ἄλλο τὸ ἀπὸ νὰ «καταστρέφει», νὰ καταναλώνει τὰ προϊόντα τῆς ἔργασίας τοῦ Δούλου. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἰδέα μιᾶς «ἐργοθεραπείας» τοῦ Δούλου, ἡ ὀπτιμιστικὴ θέση τοῦ Hegel, κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἄγωνία δυναμώνει τὴν Ἔργασία καὶ ἡ Ἔργασία ἀπελευθερώνει τὸ Δούλο, τόσο ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν Ἄγωνία ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ Δουλεία, ἀποτελεῖ μιὰ ἐμπειρία πού δὲν ἔγινε ἀκόμα — πράγμα πού δὲ σημαίνει ὅτι δὲν πρόκειται νὰ γίνεῖ σ' ἓνα λιγότερο ἢ περισσότερο «ἀμερικανικό» μέλλον...

* Hegel: *Phänomenologie des Geistes* (5η ἐκδ. Hoffmeister) σελ. 149—150.

** Ibid. σελ. 150.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η μεγάλη αξία της έγχειανής Διαλεκτικής του Κυρίου και του Δούλου συνίσταται στο ότι αποτελεί την πρώτη—και ίσως τη μοναδική— απόπειρα να θεμελιωθεί φιλοσοφικά η κατεξοχόν δυτική— «φαινοσυστήματα» — εμπειρία της εργασίας και της πάλης του ανθρώπου κατά του εξωτερικού κόσμου. Ταυτόχρονα, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η διαφορούμενη έννοια αυτής της Διαλεκτικής απορρέει από το ότι ο Κύριος που έχει ύποψη του ο Hegel εκφράζει μάλλον μιὰ μορφή του «φεουδαρχικού», προκαπιταλιστικού παρελθόντος, ενώ ο Δούλος και η 'Απελευθέρωσή του, για τὸν ὅποιο γίνεται ὁ λόγος, ἀφορᾶ μιὰ ὄχι πραγματοποιημένη ἀλλὰ πάντως δυνατὴ ἐμπειρία ἐνὸς ἀπομακρισμένου καὶ ἀβέβαιου μέλλοντος.

Σ' αὐτὴ τὴ μελέτη θὰ δείξουμε ὅτι, ὅπως καὶ ἡ ἐγγειανὴ Διαλεκτικὴ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Δούλου, ἔτσι καὶ ἡ μαρξικὴ θεωρία τῆς πάλης τῶν τάξεων σὰν «κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας» ὑπερίπταται καὶ αὐτὴ τῆς ἱστορίας καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει νόημα παρὰ μόνο στὸ μέτρο πὸν ἀναφέρεται ἓνα ἐξ ἴσου ἀβέβαιο μέλλον. "Ἄν ὁ Hegel πίστευε ὅτι ἡ Προόδος, ἡ προοδευτικὴ πραγματοποίησις τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ἐλευθερίας μέσα στὴν ἱστορία, εἶναι τὸ ἔργο ὄχι τοῦ Νικητῆ ἀλλὰ τοῦ Νικημένου, ὄχι τοῦ Κυρίου ἀλλὰ τοῦ Δούλου, ὁ Marx πίστευε ὅτι ἡ ἐκαστοτε ὑφιστάμενη τὴν ἐκμετάλλευσή καὶ καταπιεζόμενη τάξη ἀποτελεῖ τὸ φορτὴ καὶ τὸ δημιουργὸ τῶν ἐπαναστατικῶν μεταμορφώσεων τῆς κοινωνίας. Καὶ ἂν, ὅπως παρατήρησε ὁ Engels, «στὸν Hegel τὸ Κακὸ εἶναι ἡ μορφή κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία παρουσιάζεται ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης» *, στὸν Marx, «ἡ κακὴ πλευρὰ κάθε κοινωνίας εἶναι αὐτὴ πὸν παράγει τὴν κίνησι καὶ τὴν πάλη πὸν κάνουν τὴν ἱστορία» **. Αὐτὸ τὸ «Κακὸ» συνίσταται στὸ ὅτι κάθε κοινωνικὸ καθεστὼς—ἀκόμα καὶ τὰ πιδ φαινομενικὰ στατικὰ καθεστῶτα—στηρίζεται πάνω σὲ ἀνταγωνισμούς, ἔτσι πὸν «ἡ ἐπανάστασις εἶναι ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας ὅπως καὶ τῆς θρησκείας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ὑπόλοιπης ἰδεολογίας» ***. Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ἀνταγωνιστικὴ διάρθρωσις τῆς οργάνωσις τῆς ἀνθρώπινης συμβίωσις δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν «πάλη τῶν συνειδήσεων γιὰ τὴν ἀναγνώρισι» πὸν ὑποβαστάζει τὴν ἐγγειανὴ Διαλεκτικὴ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Δούλου. Ἐλατήριο τῆς ἱστορίας εἶναι γιὰ τὸν Marx ἡ «ὕλική» ὅσο καὶ «διαλεκτικὴ» σχέση πὸν χωρίζει, ἀντιθέτει καὶ συνδέει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ φύσι, καὶ ἡ πάλη τῶν ἀνθρώπων ἀναμεταξύ τους δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἄλλη ὄψη τῆς πάλης τους κατὰ τῆς φύσις.

2. Ἡ ἰδέα τῶν «παραγωγικῶν δυνάμεων»

Γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴς ἀνάγκες του, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ στραφεῖ ἐνάγκια στὴ φύσι καὶ νὰ ζητήσι νὰ τὴν ὑποτάξει καὶ νὰ τὴν «ἐξανθρωπίσει» μὲ τὴν παραγωγικὴ του ἐργασίᾳ Ἄλλὰ αὐτὸς ὁ ἐξανθρωπισμὸς τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος πὸν συνίσταται στὴν προοδευτικὴ, βαθμιαία δημιουργία καὶ σταθεροποίησι ἐνὸς τεχνικοῦ - ἱστορικοῦ κόσμου ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο—πὸν

* Fr. Engels: Ludwig Feuerbach κ.τ.λ. στὸν K. Marx et Fr. Engels: Études Philosophiques (Ed. Sociales, 1947) σ. 38.

** Marx: Misère de la philosophie (E.S. 1947) σ. 97.

*** Marx: Die deutsche Ideologie (γιὰ συντομία Γ. I) ἐκδ. Dietz 1953, σελ. 35.

σάν φυσικό ὄν εἶναι ἐντελῶς ξένος πρὸς τὴν ἀληθινή του φύση γιατί εἶναι ὑποταγμένος στὴν ὕλική φύση—καὶ στὴ φύση—πού, στὸ μέτρο πού μένει ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὴν ἱστορική δράση τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἀπάνθρωπη καὶ ἀπανθρωποποιεῖ τὸν ἄνθρωπο*—ἔχει ὡς ἄμεσο ἀποτέλεσμα τὴν ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν κόσμον πού αὐτὸς ὁ ἴδιος δημιούργησε. Ὁ πρωτόγονος ἀπάνθρωπος («ζωώδης») ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ καταχτήσει, γιὰ τὸν Marx, τὴν ἀνθρωπιά του, νὰ βρεῖ τὴ «φύση» του, τὴν «οὐσία» του, παρὰ μόνο παλεύοντας ἐναντίον τῆς φύσης, μεταμορφώνοντας τὴ φύση μὲ τὴν ἐργασία του, ἔτσι πού ἡ ἐργασία στὴν ὀλοκληρωτικὰ ἐξαντικειμενευμένη μορφή της, δηλαδή τὴ βιομηχανία, παρουσιάζεται στὰ μάτια τοῦ Marx σάν «ἡ ἐξωτερικὴ ἀποκάλυψη τῶν οὐσιαστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου»**. Ὁ Marx δὲ μπορεῖ νὰ συλλάβει τὴ φύση παρὰ μόνο σάν ἀντικείμενο τεχνικῆς ἐκμετάλλευσης ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου· καὶ παράλληλα, δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει τὸν ἄνθρωπον παρὰ μόνο σάν ἐστία μιᾶς θέλησης ἄρνησης τῆς φύσης, σάν φορέα μιᾶς θέλησης δυνάμει στραμμένης κατὰ τῆς φύσης. Γιὰ τὸν Marx, στὸ μέτρο πού εἶναι ἀπόλυτα ἢ σχετικὰ ἄοπλος ἀπέναντι στὴ φύση, ὁ ἄνθρωπος μένει ἀπάνθρωπος, φτωχὸς σὲ «οὐσία», ἔτσι πού ὁ κόσμος πού ἔφερε σιὸ φῶς ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση ἀποκαλύπτει γιὰ πρώτη φορὰ μὲς στὴν ἱστορία «τὸ ἀληθινὸ θεμέλιο αὐτοῦ πού οἱ φιλόσοφοι φαντάζονταν ὅτι εἶναι ἡ ὑπόσταση (Substanz!) ἢ ἡ οὐσία (Wesen!) τοῦ ἀνθρώπου»!! Αὐτὸ τὸ «θεμέλιο», πού ἔμενε ὡς τὰ τώρα κρυφὸ καὶ πού οἱ φιλόσοφοι δὲν τὸ ὑποψιάζονταν παρὰ μόνο μ' ἓνα θολό, «μυθολογικὸ» τρόπο, δὲν εἶναι παρὰ «αὐτὸ τὸ σύνολο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν κοινωνικῶν μορφῶν συνεργασίας, πού κάθε ἄτομον καὶ κάθε γενεὰ βρίσκουν ἕτοιμο καὶ προπαρασκευασμένο»***!! Ἡ ὑπόσταση καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἐξαντικειμενεύεται λοιπὸν μέσα στὰ τεχνικὰ μέσα παραγωγῆς πού χρησιμοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῆς φύσης. Ὁ ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ τὴν οὐσία του, στὸ μέτρο πού δαμάζει πραγματικὰ τὴ φύση μὲ τὴν Τεχνική. Στὸ μέτρο πού ἡ χαμηλὴ ἀνάπτυξη τῆς Τεχνικῆς δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ δαμάσει πραγματικὰ τὴ φύση, ὁ ἄνθρωπος παλεύει ἐναντίον τῆς φύσης μὲ «φανταστικά», «μυθολογικά» μέσα: «κάθε μυθολογία, λέει ὁ Marx, δαμάζει, ὑποτάζει καὶ διαμορφώνει τὶς φυσικὰς δυνάμεις στὴ φαντασία καὶ μὲ

* Ἄλλωστε ὁ κομμουνισμὸς σάν «τέλος τῆς προϊστορίας τῆς ἀνθρωπότητας» θὰ εἶναι ἓνα καθεστῶς μὲς στὸ ὅποιο, ὑποτάζοντας ὀλοκληρωτικὰ τὴ φύση, ἡ Τεχνικὴ πρόκειται νὰ δώσει μιὰ «ὀλική», «πραγματικὴ» σημασία στὴν ἰδέα τοῦ «ἔσται ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ» γιὰ τὴν ὁποία μιλάνε οἱ Γραφεῖς (Hs. ZE', 17). Μιὰ «νέα φύση», μιὰ «καινὴ κτίσις», μεταμορφωμένη ἀπὸ τὴν Τεχνικὴ, θὰ ἀποκαλυφθεῖ στὸν ἄνθρωπον, πού θὰ ἀναγνωρίσει ὅτι εἶναι «ὁμοούσιος μὲ τὴ φύση». Ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία «θὰ εἶναι «ἡ ἀληθινὴ νεκρανάσταση τῆς φύσης, ἡ πραγματικὴ φύση τῆς φυσικότητας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπιάς τῆς φύσης». Τότε, συνεχίζει ὁ Marx, «οἱ φυσικὰς ἐπιστῆμες θὰ περιλάβουν τὶς ἀνθρωπολογικὰς καὶ οἱ ἀνθρωπολογικὰς ἐπιστῆμες θὰ περιλάβουν τὶς φυσικὰς: δὲν θὰ ὑπάρχει παρὰ μόνο μιὰ ἐπιστῆμη» (Nationalökonomie und Philosophie, Karl Marx: Die Frühschriften, ἐκδ. Kröner 1953, γιὰ συντομία F, σελ. 237, 245). Αὐτὴ ἡ λογικὴ ἀσύλληπτη «μιὰ ἐπιστῆμη», πού εἶναι ταυτόχρονα μετα-φυσικὴ καὶ μετα-ἱστορικὴ, εἶναι ἡ ἐπιστῆμη τοῦ Marx ...

** F. 244.

*** Γ. I. σ. 35.

φρανταστικά μέσα και συνεπώς εξαφανίζεται όταν ο άνθρωπος κατορθώσει να τις υποτάξει πραγματικά* . Αυτός ο, τουλάχιστον σχηματικός, ορισμός της μυθικής στάσης απέναντι στον κόσμο (που δεν έχει νόημα παρά μόνο στο μέτρο που ορίζει ορισμένες στοιχειώδεις μορφές της πρωτόγονης μαγείας) αρκεί για να μάς δείξει γιατί ο Marx θεωρούσε ότι «η ιστορία της βιομηχανίας είναι το άνοιχτο βιβλίο των ουσιαστικών δυνάμεων του ανθρώπου»! (F, 243). "Αν δεν υπάρχει καλύτερη απόδειξη της μαρξιστικής θεωρίας της «άντανάκλασης» της πραγματικότητας πάνω στη συνείδηση, απ' αυτόν τον τουλάχιστον «υπερβολικό» τρόπο με τον οποίο ο Marx ταύτισε τη «βιομηχανία» (που στον καιρό του περιοριζόταν στην απλή ύφαντουργία!!) με τις «ουσιαστικές δυνάμεις του ανθρώπου», εύκολα διαβλέπει κανείς το «φιλοσοφικό»—αν όχι καθαρά μεταφυσικό—θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζεται η «κοινωνιολογική» θεωρία του Marx για τις «παρσγωγικές δυνάμεις» και τον «τεχνολογικό νετερμινισμό»: η θεωρία αυτή στηρίζεται όχι πάνω στην αναγνώριση μιās οποιασδήποτε πραγματικής αιτιακής σχέσης ανάμεσα στην εξέλιξη της Τεχνικής και το ιστορικό γίνεσθαι στην όλότητά του, αλλά πάνω στη φιλοσοφική σημασία που αποδίνει ο Marx στην Τεχνική, πάνω στο γεγονός, δηλαδή, ότι ο Marx αποφασίζει να δει την Τεχνική σόν το «άνοιχτο βιβλίο των ουσιαστικών δυνάμεων του ανθρώπου».

Σύμφωνα μ' αυτή την απόφαση, η εικόνα της ιστορίας οργανώνεται ως εξής: 'Η «προϊστορία της ανθρωπότητας» χαρακτηρίζεται από μιὰ υπο-ανάπτυξη της Τεχνικής και συνεπώς από μιὰ αντίστοιχη ύπο ανάπτυξη των «ουσιαστικών δυνάμεων του ανθρώπου». 'Η νιχιλιστική άρνηση της αυτονομίας του πνευματικού κόσμου** και η «φρουτουριστική» απόρριψη κάθε ως τὰ τώρα παράδοσης*** στηρίζονται πάνω στο γεγονός ότι, για τον Marx, κάθε ως τὰ τώρα (ΐσαμε δηλαδή τη βιομηχανική επανάσταση) πνευματική δράση δεν αποτελεί παρά μιὰ «ἐξιδανίκευση» της τεχνικής αδυναμίας της ανθρωπότητας και μιὰ «άντανάκλαση» τῶν «λευκῶν σελίδων» τοῦ «άνοιχτοῦ βιβλίου τῶν ουσιαστικῶν δυνάμεων τοῦ ανθρώπου». 'Ο περιορισμένους χαρακτήρας της τεχνικής ανάπτυξης ως τη βιομηχανική επανάσταση ἐξηγεί τὸ «μυθολογικό», τόσο «ἐξαπατημένο» ὅσο και «ἀπατηλό», χαρακτήρα ὅλης της ὡς τὰ τώρα πνευματικῆς ιστορίας της ανθρωπότητας: ὅπως λέει, με μιὰ σιγουριά που δίνει ῥίγος, ὁ Engels, «ἡ περιοχή της ἰδεολογίας, ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία κτλ. ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἓνα ἀπομεινάρι—που προέρχεται ἀπὸ τὴν προϊστορία και πὺ διασώθηκε, ὅμως, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῶν ἱστορικῶν χρόνων—αὐτοῦ που θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε ἀνοησία (sic). Στὴ βάση τῶν διάφορων ψευδῶν παραστάσεων γιὰ τὴ φύση, τὸν ἄνθρωπο, τὰ πνεύματα, τὶς μαγικῆς δυνάμεις κτλ. δὲν βρίσκεται, τὶς περισσότερες φορές, παρὰ ἓνας ἀρνητικὸς οικονομικὸς παράγοντας: ἡ χαμηλὴ οικονομικὴ ἀνά-

* 'Ανέκδοτη Εἰσαγωγή (1857) στὴ Συμβολὴ στὴ Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Über Historischen Materialismus. Ein Quellenbuch, ἐκδ. H. Duncker 1930, σελ. 84. Πάνω σ' αὐτὸν τὸν «οἰσμο» τῆς μυθολογίας, ὁ Marx στηρίζει μιὰ θεωρία γιὰ τὸ «ξεπέρασμα τῶν προϋποθέσεων τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης», που κρίναμε ἤδη στὸ βιβλίο μας «'Ο Ἄνθρωπος και ὁ Ἡσκιος του» (Ἀθήνα 1951) σελ. 59—60.

** Βλ. Γ.Ι. σελ. 22—23.

*** Βλ. Τὸ Κομμ. Μανιφέστο, F, 546—547.

πτυξη τῆς προϊστορικῆς περιόδου εἶχε ἀποτέλεσμα—ἀλλὰ μερικές φορές καὶ γιὰ προσυλῆθη καὶ αἰτία — αὐτὲς τὶς ψεύτικες παραστάσεις γιὰ τὴ φύση... *.

* Ἐξηγεῖ ταυτόχρονα καὶ τὴ διαίρεση τῆς ἐργασίας καὶ τὴ γέννηση τῶν τάξεων καὶ τοῦ Κράτους. Στὸ μέτρο πού ἡ περιορισμένη ἀνάπτυξη τῆς Τεχνικῆς κάνει δυνατό τὸν «ἐξανθρωπισμὸ» (δηλαδὴ τὴν ὑποταγὴν στὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου) μόνο ἐνὸς περιορισμένου τμήματος τοῦ φυσικοῦ κόσμου, οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου στρέφονται ἐναντίον τοῦ δημιουργοῦ τους καὶ μαζί μὲ τὴ διαίρεση τῆς ἐργασίας προκαλοῦν τὸ χωρισμὸ τῶν ἀνθρώπων σὲ κυρίους καὶ σὲ δούλους καὶ τὴ διάσπαση τῆς κοινωνίας σὲ ἀντίμαχες, ἄρχουσες καὶ ἀρχόμενες τάξεις.

3. Ὁ ταξικὸς ἀνταγωνισμὸς

Ὁ ταξικὸς ἀνταγωνισμὸς παράγεται λοιπὸν ὄχι ἀπὸ μιὰ ἐνδοανθρώπινη διαλεκτικὴ, ὅπως στὸν Hegel, παρὰ ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ σχέση πού ἀντιθέτει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἐξωτερικὴ φύση. Ὡς τὴν ὥρα πού ἡ Τεχνικὴ θὰ ἐνοποιήσῃ τὴ Φύση καὶ τὸν Ἄνθρωπο καὶ στὴ θέση τοῦ δημιουργημένου ἀπὸ τὴ διαίρεση τῆς ἐργασίας ταξικῷ ἀνθρώπου θὰ ἐμφανιστεῖ ὁ «δολόκληρος ἄνθρωπος», ὁ ἄνθρωπος πού θὰ ἔχει ἀναπτύξει μέσα του ὄχι ὀρισμένες περιορισμένες ἰκανότητες παρὰ «ὅλες» τὶς ἰκανότητες **, ἡ περιορισμένη ἀνάπτυξη τῆς Τεχνικῆς θὰ ἔχει, σὰ μοιραῖο ἀποτέλεσμα, τὸ χωρισμὸ τῆς κοινωνίας σὲ ἄρχουσες καὶ σὲ ἀρχόμενες τάξεις καὶ τὸν περιορισμένο χαραχτήρα κάθε ἀνθρώπινης ἀπελευθέρωσης. Γιατὶ «οἱ ἄνθρωποι ἀπελευθερώθηκαν κάθε φορὰ στὸ μέτρο πού τοὺς τὸ ὑπαγόρευαν καὶ πού τοὺς τὸ ἐπέτρεπαν ὄχι οἱ ἰδέες πού εἶχαν γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ οἱ παραγωγικὲς τοὺς δυνάμεις. Ὅλες στὸ παρελθὸν οἱ ἀπελευθερώσεις στηρίζονταν πάνω σὲ περιορισμένες παραγωγικὲς δυνάμεις πού ἡ παραγωγή τους, ἀνεπαρκῆς γιὰ τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας, δὲν μποροῦσε νὰ φέρῃ μιὰ πρόοδο παρὰ μόνο ὅσο ἓνα μέρος τῆς κοινωνίας ζοῦσε σὲ βάρος τοῦ ἄλλου. Συνεπῶς, μιὰ μειοψηφία ἀποχτοῦσε τὸ μονοπώλιο τῆς προόδου καὶ ἡ πλειοψηφία ἔμενε προσωρινὰ (δηλαδὴ μέχρι τὴν ἐμφάνιση νέων καὶ ἐπαναστατικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων) ἔξω ἀπὸ τὴν πρόοδο, καταδικασμένη νὰ παλεύει γιὰ τὴν ἰκα-

* Ἐπιστολὴ στὸν Conrad Schmidt 27-10-1890.

** Οἱ σημερινοὶ μαρξιστὲς ἐκστασιάζονται μπρὸς σ' αὐτὸν τὸν «δολόκληρο ἄνθρωπο» τοῦ κομμουνιστικοῦ μέλλοντος: ὁ Henri Lefèvre τὸν παραβάλλει μὲ τὸν Leonardo καὶ μὲ τὸν Goethe! — ἀλλὰ αὐτὸς ὁ «δολόκληρος ἄνθρωπος» πού θὰ συμπιλιώσει, ὅπως ὁ Θεὸς τοῦ Ἀκινάτη, τὴν essentia καὶ τὴν existentia (βλ. F, 235), παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Marx σὰν ἓνας ἄνθρωπος πού «δὲ θὰ εἶναι βοσκὸς, κυνηγὸς, ψαράς ἢ κριτικὸς κριτικὸς (ὁ Marx εἰρωνεύεται τὴν «κριτικὴ Κριτικὴ» τῶν νεο-εγγελεσιανῶν) καὶ δὲ θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μὲναι πάντοτε τέτοιος ἂν δὲ θέλει νὰ χάσει τὸ ψωμί του». Ὁ «δολόκληρος ἄνθρωπος» θὰ ζεῖ σὲ μιὰ κοινωνία «ὅπου κανεὶς δὲν θὰ περιορίζεται μέσα σ' ἓνα ἀποκλειστικὸ τομέα δράσης καὶ ὅπου ὁ καθένας θὰ μπορεῖ νὰ τελειοποιηθεῖ σ' ὅλα τὰ εἶδη, γιατί ἡ κοινωνία θὰ διευθύνει τὴ γενικὴ παραγωγή καὶ θὰ μοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ κάνῃ σήμερα τοῦτο, αὔριο ἐκεῖνο, νὰ κυνηγᾷ τὸ πρωῖ (!), νὰ ψαρεύῃ τὸ ἀπόγευμα (!), νὰ κάνῃ Κτηνοτροφία τὸ βράδυ (!) καὶ μετὰ τὸ δείπνο (!) νὰ κάνῃ κριτικὴ, ὅλα αὐτὰ ἀνάλογα μὲ τὴ διάθεσή του, χωρὶς ποτὲ, ὅμως, νὰ εἶναι κυνηγὸς, ψαράς, βοσκὸς ἢ κριτικὸς» (Γ. I. σελ. 30). Τὸ ἀλλόκοτο αὐτὸ κείμενο (ψυχολογικὰ ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ὅτι τὰ ἐπαγγέλματα πού ἀπαριθμεῖ ὁ Marx ἔχουν ἓνα καθαρὰ ρομαντικὸ, προβιομηχανικὸ χαραχτήρα...) ἀρκεῖ γιὰ νὰ δείξῃ τὴν κενότητα τῆς μαρξιστικῆς ἐσχατολογίας...

νοποίηση των πιό στοιχειωδών αναγκών. Έτσι, η κοινωνία αναπτύχθηκε μέχρι τώρα στο έσωτερικό ενός ανταγωνισμού. Στην αρχαιότητα, ήταν ο ανταγωνισμός των ελευθέρων και των δούλων, στο μεσαίωνα ήταν ο ανταγωνισμός των φεουδαρχών και των δουλοπαροίκων και στους νεώτερους χρόνους είναι ο ανταγωνισμός των αστών και προλεταρίων ...» *

Ποιό, όμως, είναι, για τον Marx, τὸ νόημα αὐτοῦ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ; Γιατί αὐτὸ πού τὸν ἐνδιέφερε δὲν εἶναι ἡ ἀπλή, ἐμπειρική διαπίστωση τῆς συνύπαρξης καὶ τῆς πάλης τῶν ἀντιθέτων ἢ ἡ ἀπλή ἀπαρίθμηση τῶν ἱστορικῶν μορφῶν μὲ τις ὁποῖες ἐκδηλώθηκε καὶ ἀπὸ τις ὁποῖες πέρασε ἡ πάλη τῶν τάξεων, ἀλλὰ ἡ ἔνταξη τῶν δεδομένων τῆς πάλης τῶν τάξεων μέσα σὲ μιὰ γενική θεωρία τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης. Τὸ καθήκον μιᾶς τέτοιας θεωρίας, πού προορίζεται νὰ καταδείξει τὴν ἐσωτερική λογική τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, νὰ συμφιλώσῃ, ὅπως ἔλεγε ὁ Hegel, τὸ Λόγο μὲ τὸ Χρόνο **, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι :

α) Ἡ παρουσίαση τῆς κοινωνίας σὰ μιᾶς ὁλότητος πού κλείνει μέσα της ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς μελλοντικῆς τῆς ἀνάπτυξης, ἡ παρουσίαση δηλαδή τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης σὰν αὐτοεξέλιξης, καὶ ὁ ὀρισμὸς αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων πού μποροῦν νὰ αὐτοδιαφοροποιηθοῦν καὶ νὰ αὐτοεξελιχθοῦν. Ἐχοντας ὀρίσει τὸν ἄνθρωπο ἀποκλειστικὸ καὶ μόνον ὑποκείμενο μιᾶς μαχητικῆς σχέσης μὲ τὴν ἀντικειμενική φύση, ὁ Marx εἶδε μέσα στὶς « παραγωγικὲς δυνάμεις » τὴ μόνη δύναμη πού ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀναγνωρίσει σὰν ἱκανὴ νὰ αὐτοεξελιχθεῖ. Ὁ χῶρος μὲς στὸν ὁποῖο ἀντικειμενικοποιοῦνται οἱ πραγματικὲς καὶ ὄχι « φανταστικὲς » ἢ « μυθολογικὲς » « οὐσιαστικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου », δηλαδή ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία, διαρθρώνεται « ἀναγκαῖα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων », μέσα στὰ πλαίσια πού δίνονται ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο βαθμὸ ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ πάνω στὶς ἀναγκαῖες σχέσεις πού διαμορφώνονται ἀνάμεσα στὸ ἐπίπεδο τῆς τεχνικῆς ἀνάπτυξης, στὸν τρόπο παραγωγῆς καὶ τὶς « παραγωγικὲς σχέσεις », τὶς σχέσεις δηλαδή πού συνάπτονται ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὴ διαδικασία τῆς ὀργάνωσης, τῆς διεύθυνσης καὶ τῆς ἐκτέλεσης τῆς παραγωγῆς. Οἱ ὀμάδες πού διαφοροποιοῦνται, ἀνάλογα μὲ τὸν παθητικὸ ἢ τὸν ἐνεργητικὸ ρόλο μέσα στὴ συνολικὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν, ἀποτελοῦν τὶς κοινωνικὲς τάξεις πού, ἀνάλογα μὲ τὸ ρόλο τους, διακρίνονται σὲ ἀρχουσες ἢ σὲ ἀρχόμενες τάξεις, σὲ « ὑποκείμενα » ἢ σὲ « ἀντικείμενα τῆς οἰκονομίας », κατὰ τὴν ὀρολογία τοῦ Sombart ***. Ἐνα κοινωνικὸ καθεστῶς καθορίζεται ἀπὸ τὴν εἰδικὴ φυσιογνωμία τῆς τάξης πού κυριαρχεῖ μέσα του καὶ ἡ εἰδικὴ φυσιογνωμία μιᾶς ἀρχουσας τάξης ὀρίζεται καταρχὴν ἀπὸ τὸν εἰδικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀποχτάει αὐτὸν τὸν ἐνεργητικὸ ρόλο μέσα στὴ συνολικὴ οἰκονομία καὶ τὸν εἰδικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἰκιοποιεῖται καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας τῆς ἀρχόμενης τάξης. « Τὸ μυστικὸ καὶ τὸ κρυφὸ θεμέλιο ὅλης τῆς κοινωνικῆς διάρθρωσης ὅπως καὶ τοῦ Κράτους τὸ ἀνακαλύπτουμε πάντοτε, λέει ὁ Marx,

* Γ. I. σελ. 456—457.

** Hegel : Op. cit. σελ. 560.

*** Βλ. Werner Sombart : Der moderne Kapitalismus (1919) I, 319.

μέσα στις άμεσες σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στους κυρίαρχους των συνθηκών της παραγωγής και τους άμεσους παραγωγούς· και οι σχέσεις αυτές, κάτω απ' όλες τις μορφές που μπορούν να πάρουν, αντιστοιχούν πάντοτε και αναγκαία σ' ένα όρισμένο βαθμό ανάπτυξης του είδους και του τρόπου της εργασίας, αντιστοιχούν δηλαδή σ' ένα όρισμένο επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνικής παραγωγικότητας της εργασίας»*. Αυτές οι «άμεσες σχέσεις» αποτελούν τις «παραγωγικές σχέσεις» και οι «παραγωγικές σχέσεις αποτελούν μιὰ ολότητα»** : αυτή η ολότητα μās δίνει το σύστημα στο οποίο μπορούμε να αναφερθούμε για να όρίσουμε τὰ αντικειμενικά στοιχεία που διαφοροποιούν την κοινωνία σε τάξεις (για να όρίσουμε δηλαδή τις κοινωνικές ομάδες όχι σύμφωνα με τη συνείδηση που έχουν για τον έαυτό τους παρά σύμφωνα με τον αντικειμενικό τους ρόλο μέσα στην οργάνωση και την εκτέλεση της παραγωγής) και, από την άλλη μεριά, για να μπορούμε να αντικρίσουμε τις κοινωνικές αντιθέσεις και τις προκλούμενες απ' αυτές τις αντιθέσεις κοινωνικές μεταβολές όχι σὰ μιὰ σειρά από τυχαία γεγονότα παρά σὰ μιὰ έναία, αδιάκοπη, λογικά εξηγήσιμη και κατανοήσιμη διαδικασία.

β) Το δεύτερο καθήκον μιās τέτοιας γενικής θεωρίας της κοινωνικής εξέλιξης θα ήταν να δείξει μες στις ανταγωνιστικές αυτές σχέσεις όχι μόνο το στατικό «θεμέλιο όλης της κοινωνικής διάρθρωσης», αλλά και την κινητήρια δύναμη της εξέλιξής της, να όρίσει δηλαδή το ποίο από τὰ στοιχεία που περιέχονται και αναπτύσσονται μέσα σ' ένα δεδομένο σύστημα παραγωγικών σχέσεων μπορεί να γίνει το κίνητρο και ό φορέας της μελλοντικής μεταμόρφωσης της κοινωνίας. Θα έπρεπε, λοιπόν, να όρίσει τις επαναστατικές, καταλυτικές και ανασυγκροτητικές δυνάμεις που περιέχονται μέσα σε κάθε σύστημα παραγωγικών σχέσεων, χωρίς να χρειαστεί να εισαγάγει κανένα νέο στο χεϊό, κανένα στοιχείο που να μη περιέχεται ήδη μες στην αρχική διατύπωση του συστήματος. Μιὰ τέτοια καταλυτική και ανασυνθετική δύναμη δέν μπορεί, για τον Marx, παρά να είναι αυτή η κοινωνική τάξη που μες στο σύστημα αυτό των παραγωγικών σχέσεων παρουσιάζεται σάν ένα απλό αντικείμενο έκμετάλλευσης και πού, ταυτόχρονα, η ύπαρξή της είναι οργανικά συνταυτισμένη με αυτή την ίδια την ιστορία και την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της κοινωνίας και των ουσιαστικών δυνάμεων του ανθρώπου.

4. Η επαναστατική τάξη

Αν ό Faust και η έγγελιανή φιλοσοφία είχαν μετατρέψει την έννοια της Άρνητικότητας σε κυρίαρχη κατηγορία μες στην συνείδηση της γενεάς του Marx, ό Marx είδε αυτή την υπό έκμετάλλευση τάξη σάν το συγκεκριμένο φορέα αυτής της Άρνητικότητας. Όπως ό φαουστικός Μεφιστοφελής—αυτός που παρουσιάζεται σάν «ένα τμήμα του τμήματος που στην αρχή ήταν το πάν...ένα μέρος αυτής της Δύναμης που πάντα θέλει το Κακό και πάντα κάνει το Καλό...ένα μέρος του Σκότους που γέννησε το Φώς»—έδειχνε ότι «ό,τιδήποτε υπάρχει πρέπει να αφανιστεί», έτσι και ό Marx έδειχνε ότι, ακριβώς επειδή υπάρχει, κάθε κοινωνική μορφή

* Marx: Das Kapital (έκδ. Dietz, 1953) III, 841.

** Misère de la Philosophie σ. 88.

φέρνει μέσα της την ίδια της την άρνηση : αναπτύσσοντας τον εαυτό της, αναπτύσσει ταυτόχρονα και τη δύναμη που θα την ανατρέψει και θα την εκμηδενίσει, οδηγώντας έτσι την κοινωνία σε μια νέα ενότητα με τον εαυτό της, σε μια νέα καθεστωτική τάξη. Από την «κακή πλευρά» κάθε κοινωνίας, από την καταπιεζόμενη τάξη από την οποία η άρχουσα τάξη υπεξαιρεί ένα «υπερ - προϊόν» ή μια «υπερ - αξία», εκπορεύεται, λέει ο Marx, η κίνηση και η πάλη που δημιουργούν την ιστορία. "Αν η κοινωνία δεν είχε την «κακή πλευρά» της, λέει ο Marx στην «Αθλιότητα της Φιλοσοφίας», ιστορία δεν θα υπήρχε : «"Αν, στη φεουδαρχική εποχή, ο θαυμασμός των καλών πλευρών της φεουδαρχίας (των ιπποτικών άρετών, της ευημερίας της οικότεχνίας, της οργάνωσης των συντεχνιών κτλ.) έκανε τους οικονομολόγους να ζητήσουν να διαγράψουν ό,τιδήποτε σκιαίει αυτή την ωραία εικόνα, π.χ. τη δουλοπαροικία, τα προνόμια, την αναρχία, τί θα γινόταν ; θα ζητούσαν να εξαφανίσουν όλα τα στοιχεία από τα οποία προέρχεται η πάλη και θα εκμηδένιζαν αυτές τις ίδιες τις ρίζες της ανάπτυξης της αστικής τάξης. Θα έκαναν δηλαδή τον παραλογισμό να ζητήσουν να εξαφανίσουν την ιστορία ... »*.

"Όπως θα δείξουμε μια άλλη φορά, αυτό ακριβώς κάνουν οι σημερινοί μαρξιστές ιδεολόγοι όταν μιλάν για τη Σοβιετική Ένωση : γι' αυτούς, όπως θα 'λεγε ο Marx, «ως τα τώρα υπήρχε ιστορία, από τώρα και στο εξής δεν θα υπάρχει πια»**.

"Όπωςδήποτε, αυτή η «κίνηση και η πάλη που κάνουν την ιστορία» δεν είναι κάτι τὸ τυχαίο' οί ταξικές αντιθέσεις δεν παρουσιάζονται σαν άπλες περιπέτειες και η έκβασή τους δεν εξαρτάται από την αυθαιρεσία των «ιδεολογιών», την καλή εφαρμογή των «νεφελωδών παραστάσεων του εγκεφάλου των ανθρώπων» (Γ. Ι. 23) ή από την επέμβαση αστάθμητων παραγόντων, γιατί αυτή η ίδια η άρχουσα τάξη, αναπτύσσοντας για δικό της λογαριασμό τις παραγωγικές δυνάμεις, αναπτύσσει ταυτόχρονα παραγωγικά μέσα που ύστερα από μια ορισμένη στιγμή αποδεικνύονται ασυμβίβαστα με τη διατήρηση αυτού του συστήματος παραγωγικών σχέσεων, δυνάμει του οποίου η άρχουσα τάξη έχει αποκτήσει και διατηρήσει την εξουσιαστική της θέση μέσα στην κοινωνία.

Αυτή η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων είναι η αντικειμενική βάση πάνω στην οποία θεμελιώνεται η αντικειμενική δυνατότητα της μεταμόρφωσης της τάξης που χειρίζεται αυτά τα παραγωγικά μέσα από άπλο αντικείμενο εκμετάλλευσης σε τάξη επαναστατική, ικανή να χρησιμοποιήσει για δικό της λογαριασμό τις παραγωγικές δυνάμεις."Έτσι, λέει ο Marx, η ανάλυση ενός κοινωνικού καθεστώτος και η θεωρία της εξέλιξής του όφειλουν να δείξουν πώς «η τάξη που αποτελεί την κακή πλευρά της κοινωνίας αυξάνει ολοένα και περισσότερο, ως τη στιγμή που θα ώριμάσουν οί υλικές προϋποθέσεις της απελευθέρωσής της»***. Τη στιγμή αυτή η ύφιστάμενη την εκμετάλλευση τάξη παύει να είναι άπλως και μόνο η «κακή πλευρά της κοινωνίας» και γίνεται επαναστατική τάξη : μέσα στην «αθλιότητα» της παύουμε να βλέπουμε «άπλως μόνο την αθλιότητα» και αναγνωρίζουμε την «επαναστατική πλευρά

* Ibid. σελ. 97.

** Ibid. σελ. 97.

*** Ibid. σ. 97.

τῆς ἀθλιότητος, πού θά ἀνατρέψει ὅλη τὴν παλιὰ κοινωνία» *. Ἡ στιγμή αὐτὴ εἶναι ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ἡ παλιὰ κοινωνία ἀποδεικνύεται ὅτι ἔχει πραγματοποιήσει «ὄλες» τὶς ἐσωτερικὲς τῆς δυνατότητες. Ἡ «ἀπόδειξη» αὐτὴ συγκεκριμενοποιεῖται μέσα σὲ δύο, «σύγχρονα» καὶ λογικὰ ταυτόσημα, φαινόμενα : ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, οἱ ὑπάρχουσες παραγωγικὲς σχέσεις παύουν νὰ εἶναι μορφὲς τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ μετατρέπονται σὲ ἐμπόδια γιὰ τὴ μελλοντικὴ τους ἀνάπτυξη **. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων διαφοροποιεῖ μέσα ἀπὸ τὶς ἐξαθλιωμένες μάζες μιὰ τάξη πραγματικὰ ἐπαναστατικὴ (πού ἡ ἐπαναστατικότητά της δὲν εἶναι ἀπλή ἀνταρσία, ἀλλὰ θεμελιώνεται πάνω στὴν πραγματικὴ κίνηση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων), ἱκανὴ νὰ προσαρμόσει τὶς παραγωγικὲς σχέσεις στὶς νέες παραγωγικὲς συνθῆκες.

5. Ἡ ἐπανάσταση σὰν Aufhebung

Ἄν μέσα σὲ κάθε σύστημα παραγωγικῶν σχέσεων κάθε ἄρχουσα τάξη ἀναπτύσσει τόσο τὰ παραγωγικὰ μέσα ὅσο καὶ τὴν ἐπαναστατικὴν τάξη πού πρόκειται νὰ τὴν ἀνατρέψει, ἀναπτύσσει δηλαδὴ τόσο τὶς ἀντικειμενικὲς ὅσο καὶ τὶς ὑποκειμενικὲς προϋποθέσεις τῆς κατὰλύσεώς της καὶ τῆς ἐπιβολῆς νέων παραγωγικῶν σχέσεων μὲς στὶς ὁποῖες ἡ πρώην καταπιεζόμενη τάξη χρησιμοποιεῖ γιὰ δικό της πιά λογαριασμό τὰ παραγωγικὰ μέσα, ἡ ἔννοια τῆς Ἐπανάστασης παρουσιάζεται στὸν Marx σὰ μιὰ λογικὴ στιγμή τῆς αὐτοεξέλιξης τῆς κοινωνίας, σὰν ἓνα διαλεκτικὸ «ξεπέρασμα» (Aufhebung) μὲ τὸ ὁποῖο ἀποκατασταίνεται ἡ πρὶν διχασμένη ἀπὸ τὴν Ἀρνητικότητα κοινωνία σὲ μιὰ νέα καὶ πλουσιότερη ἐνότητα μὲ τὸν ἑαυτό της. Ἡ «Σύνθεση» σὰν ἀποτέλεσμα τῆς «Θέσης» καὶ τῆς «Ἀρνήσεως», ἔλεγε ὁ Hegel, «εἶναι μιὰ νέα ἔννοια, ἀλλὰ μιὰ ἔννοια περιεκτικότερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Γιατὶ αὐτὴ ἡ (προηγούμενη καὶ «ξεπερασμένη») ἔννοια πλούτηνε μὲ τὴν ἄρνησή της, μὲ τὸ ἀντίθετό της. Ἡ νέα ἔννοια περιέχει τὴν προηγούμενη, ἀλλὰ περιέχει συνάμα κατὰ πλουσιότερο ἀπ' αὐτὴν...» ***. «Ἡ λέξη Aufheben, λέει ὁ Hegel, ἔχει δύο ἔννοιες : σημαίνει τὴ «διάσωση», τὴ «διατήρηση» καὶ ταυτόχρονα σημαίνει τὴν «ἐξαφάνιση» ...» ****. Γιὰ τὸν Marx, τὸ νέο καθεστὼς πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν Aufhebung τοῦ παλιοῦ «ἐξαφανίζει» τὸ παλιὸ καθεστὼς καὶ ταυτόχρονα «διατηρεῖ» καὶ «διαφυλάσσει» τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις πού ἀναπτύχθηκαν μέσα της «καὶ ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις ἡ δύναμη ἡ πιὸ παραγωγικὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἐπαναστατικὴ τάξη» *****. Αὐτὴ ἡ συνταύτιση τῆς ἔννομιας τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης μὲ τὴ διαλεκτικὴ ἔννοια τῆς Aufhebung ἐπέτρεπε στὸν Marx νὰ πιστεῦει ὅτι «ἡ ἀνθρωπότητα δὲ θέτει παρὰ μόνο ἐκεῖνα τὰ προβλήματα πού μπορεῖ νὰ λύσει, γιατί τὸ πρόβλημα (τῆς διαδοχῆς ἐνὸς κοινω-

* Ibid. σελ. 100.

** Ὁ Marx κατασκευάζει τὴν ἔννοια τῆς καθεστωτικῆς κρίσης γενικὰ πάνω στὴν ἀποκλειστικὰ καπιταλιστικὴ ἐμπειρία τῆς κρίσης ὑπερπαραγωγῆς. Ἄλλη φορὰ θά δεῖξουμε τὸν ἄστοχο χαραχτῆρα τῆς ἔννομιας τῆς «ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων», προκειμένου γιὰ ὅλες τὶς προκαπιταλιστικὲς ἐποχές.

*** Hegel : Wissenschaft der Logik (ἔκδ. Lasson, 1948) I, 36.

**** Ibid I, 94.

***** Misère de la Philosophie, σελ. 135.

νικου καθεστώτος) δὲν τίθεται παρὰ μόνο ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν ἤδη ἢ ἀρχίζουν ἤδη νὰ σχηματίζονται οἱ ὑλικές προϋποθέσεις τῆς ἐπίλυσής του» *.

Αὐτὴ ἡ φράση δείχνει τὸ πόσο τὸ στοιχείο τοῦ Τραγικοῦ λείπει δλότελα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ συνείδηση τοῦ Marx: ἄν, πραγματικά, ἡ μοίρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴ μπορεῖ νὰ προβληματοποιήσῃ τὴν ἱστορικὴ του ὑπαρξὴ παρὰ μόνο ὅταν ἤδη ἔχουν σχηματιστεῖ ἢ ἤδη σχηματίζονται οἱ ἀντικειμενικὲς προϋποθέσεις τῆς κάθαρσης τοῦ δράματος καὶ τῆς ἐπίλυσης τοῦ προβλήματος, τότε ὁ ἀνθρώπος καὶ ἡ ἱστορία του θὰ παρίσταναν μιὰ ἐνότητα πού τίποτε δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἀπειλήσῃ. Ἄλλὰ, ὅπως θὰ δοῦμε μιὰν ἄλλη φορά, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Marx δὲν πίστευε ὅτι ἡ κρίση τῆς ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας, παραδείγματος χάριν, εἶχε ἓνα τέτοιο happy end καὶ δὲν τὸ ξέραμε. Ὁ Marx ἤξερε πολὺ καλὰ ὅτι αὐτὴ ἡ ὑπερ-αισιόδοξη ἀντίληψη (καί, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὅλη ἡ θεωρία τοῦ Marx) δὲν ἰσχύει παρὰ μόνο μέσα στὰ πλαίσια τῆς δυτικῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Ὁ Marx ἐννοοῦσε ἀπλῶς ὅτι στὴ στιγμὴ τῆς καθεστωτικῆς κρίσης τοῦ καπιταλισμοῦ, στὴ στιγμὴ τῆς γενικῆς κρίσης ὑπερπαραγωγῆς, θὰ ὑπῆρχαν τόσο οἱ ἀντικειμενικὲς (ὑψηλὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων) ὅσο καὶ οἱ ὑποκειμενικὲς (ὁ προλεταροποιημένος πληθυσμὸς) προϋποθέσεις τῆς υπερνίκης τῆς. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη πού ταυτίστηκε μὲ τὸν «ντετερμινισμό» τοῦ Marx καὶ πού ἀποπνέει, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Πλεχάνωφ, ἓνα «ρωμαλέο αἰσθημα αἰσιοδοξίας» ** διαψεύστηκε μὲ τὸν τραγικότερο τρόπο ἀπ' ὅλη τὴν ὡς τὰ τώρα ἱστορία. Γιατὶ ποτὲ ὁ Marx δὲ θὰ μπορούσε βέβαια νὰ φανταστεῖ ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς «διαδοχῆς» τοῦ καπιταλισμοῦ θὰ «λυνόταν» σὲ χῶρες προκαπιταλιστικὲς ὅπου δὲν εἶχε προλάβει ἀκόμα νὰ τεθεῖ, σὲ χῶρες ἀπ' ὅπου ἔλειπαν πέρα γιὰ πέρα οἱ ἀντικειμενικὲς ὅσο καὶ οἱ ὑποκειμενικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐπίλυσής του.

Ὅπως δὲ ποτε, εἴτε ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς «ρωμαλέας αἰσιοδοξίας», εἴτε ἐξαιτίας μιᾶς ἀκριτοῦς προβολῆς τοῦ σχήματος τῆς ἐπαναστατικῆς κρίσης τοῦ καπιταλισμοῦ πάνω σ' ὅλη τὴν ὡς τὰ τώρα ἱστορία, εἴτε ἐξαιτίας μιᾶς δογματικῆς παραδοχῆς ἢ μιᾶς κακῆς ἐρμηνείας τῆς ἐγγελευανῆς Διαλεκτικῆς, εἴτε γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους μαζί, ὁ Marx εἶδε ὅλη τὴν ἱστορία σὰν τὴν ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ πίστεψε ὅτι ἡ πάλη αὐτὴ διεξάγεται μέσα στὰ πλαίσια ὀρισμένων παραγωγικῶν σχέσεων, προσδιορισμένων ἀπὸ τὸ βαθμὸ ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, καὶ ὅτι ἡ πάλη αὐτὴ καταλήγει στὴ δημιουργία μιᾶς νέας κοινωνίας, μὲς στὴν ὅποια κυριαρχεῖ οἰκονομικά, πολιτικά καὶ κοινωνικά ἡ ὑφιστάμενη τὴν ἐκμετάλλευση καὶ καταπιεζόμενη τάξη τῆς προηγούμενης ἱστορικῆς περιόδου. Ἔτσι ἔγραφε τὶς θρυλικὲς φράσεις τοῦ «Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου» πού ἀποτελοῦν τὸ «Πιστεύω» κάθε σημερινοῦ μαρξιστῆ: «Ὅλη ὡς τὰ τώρα ἡ ἱστορία εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἐλεύθεροι καὶ σκλάβοι, πατρίκοι καὶ πληβεῖοι, φεουδάρχες καὶ δουλοπάροικοι, μαστόροι καὶ καλφάδες, μὲ μιὰ λέξη, καταπιεστὲς καὶ καταπιεζόμενοι βρίσκονταν σὲ μιὰ διαρκὴ σύγκρουση ἀναμεταξύ τους, σὲ μιὰ ἀδιάκοπη πάλη πού, κάθε φορά, κατὰληγε εἴτε σὲ μιὰ ἐπαναστατικὴ ἀναμόρφωση ὀλάκερης τῆς

* Πρόλογος τοῦ 1859 στὴ Συμβολὴ στὴν Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

** G. Plekhanov: Les questions fondamentales du marxisme (ἔκδ. Ed. Sociales, 1947), σελ. 89.

κοινωνίας είτε σε μιὰ ταυτόχρονη συντριβή τῶν δύο συγκρουόμενων τάξεων» *. Ἐπιπλέον δὲ οὐκ ἔστιν ἀδύνατον νὰ δείξουμε καὶ νὰ ὑπενθυμίσουμε τὴν κεντρικὴ θέση ποὺ τὸ σχῆμα αὐτὸ τῆς πάλης τῶν τάξεων ἔχει πάρει μέσα στὴ μαρξιστικὴ Δογματικὴ καὶ Πατριστικὴ **, αὐτὸ ποὺ μᾶς φαίνεται πραγματικὰ περιέργο καὶ ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς σχολιαστὲς καὶ τοὺς κριτικοὺς τοῦ Marx δὲν πρόσεξε ὅτι δὲν ἔχουμε κανένα λόγο νὰ πιστεύουμε ὅτι ὁ Marx πίστευε πραγματικὰ πῶς ἡ πάλη τῶν τάξεων κατὰληγε ἀληθινὰ σ' ἓνα τέτοιο ἀποκαλυπτικὸ δίλημμα : « ἡ συντριβὴ τῶν δύο ἀλληλοσυγκρουόμενων τάξεων ἢ ἐπαναστατικὴ ἀναμόρφωση τῆς κοινωνίας ». Αὐτὸ θὰ ζητήσουμε νὰ ἀποδείξουμε παρακάτω.

ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΛΗΣ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Θὰ ζητήσουμε νὰ δείξουμε ὅτι, τὴν ἴδια ἐποχὴ ποὺ ἔγραφε αὐτὲς τὶς θρυλικὰς φράσεις τοῦ Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου, ὁ Marx ἤξερε πολὺ καλὰ ὅτι ὅλες οἱ « καταπιεζόμενες τάξεις » ποὺ ἀπαριθμεῖ ἦταν « οὐτοπικές », ἀνήμερες νὰ ἀνατρέψουν τὴν κοινωνία καὶ τὸ κράτος ποὺ τὶς σκλάβωναν. Πραγματικὰ, σὲ καμιά περίπτωση οἱ ἀρχαῖοι σκλάβοι, οἱ ρωμαῖοι πληβεῖοι, οἱ μεσαιωνικοὶ δουλοπάροικοι ἢ οἱ καλφάδες τῶν μεσαιωνικῶν συντεχνιῶν δὲν μπόρεσαν νὰ γίνουν φορεῖς μιᾶς ὁποιασδήποτε ἐπαναστατικῆς ἀναμόρφωσης τῆς καθεστωτικῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας καὶ ἢ ἀποτυχία ἢ ἡ συντριβὴ τῶν ἐπαναστατικῶν τῶν κινήσεων δὲν ἔκανε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ σταθεροποιεῖ τὴν κυριαρχία τῶν τάξεων ποὺ τοὺς ἐκμεταλλεύονταν.

1. Ἐλεύθεροι καὶ δούλοι

Μέσα στὰ πλαίσια τῶν δουλοκτητικῶν καθεστώτων τῆς Ἀρχαιότητος, ἡ πάλη τῶν δούλων κατὰ τῶν ἐλευθέρων, ποὺ πῆρε τὴν πιὸ παροξυστικὴ μορφή της κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ Temps des troubles, ἀπὸ τὸ τέλος τῶν καρθηγονιακῶν πολέμων ἴσαμε τὴν τελικὴ ἐνοποίηση τοῦ orbis terrarum ἀπὸ τὸν Αὐγούστο, δὲν κατὰληξε οὔτε σὲ μιὰ ἐπαναστατικὴ ἀναμόρφωση ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας οὔτε καὶ—ἀκόμα λιγότερο—σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ταυτόχρονη συντριβὴ τῶν δύο συγκρουόμενων τάξεων. Οἱ ἐπαναστάσεις τῶν δούλων—ὅπως ἄλλωστε καὶ ὅλος ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ πρώτου αἰῶνα π.Χ.—τέλειωσαν μαζὶ μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῆς pax augusta : ὅπως τό'ξερε πολὺ καλὰ ὁ Marx δυὸ χρόνια προτοῦ γράψει τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο, « ἡ δουλεία ἔμεινε στὴ βάση ὅλης τῆς παραγωγῆς » καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου *** καὶ αὐτὸ ποὺ ἐξαφάνισε τὸ καθεστὼς τῆς δουλείας δὲν ἦταν ἡ ἐπανάσταση τῶν σκλάβων, ἀλλὰ ὁ νέος πολιτισμὸς ποὺ διαμορφώθηκε ἀπὸ τὶς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὴ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία. Ἄλλωστε, εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, ὁ Marx ἔδινε μιὰ διαμετρικὰ ἀντίθετη ἐκδοχὴ τῆς πάλης ἀνάμεσα στοὺς δούλους

* F, 525—526.

** Πατριστικὴ : Νεολογισμὸς ἀφορῶν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς διδασκαλίας τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν πατρολογία, ἀφορῶσαν εἰς τὴν μελέτην τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου αὐτῶν. Σ.Σ.

*** Γ. I, σελ. 19.

καὶ τοὺς ἐλευθέρους: «Στὴν Ἀρχαία Ρώμη, ἡ πάλῃ τῶν τάξεων διαδραματιζόταν στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς μειοψηφίας προνομιούχων, ἀνάμεσα στοὺς πλούσιους ἐλεύθερους πολίτες καὶ τοὺς φτωχοὺς ἐλεύθερους πολίτες, ἐνῶ ἡ πλειοψηφία τοῦ παραγωγικοῦ πληθυσμοῦ, οἱ δοῦλοι, ἔμεινε σὲ μιὰ καθαρὰ παθητικὴ θέση ἀπέναντι στὶς ἀντίμαχες ομάδες»*.

2. Πατρικοίοι καὶ πληβεῖοι

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἐξ ἴσου στεῖρα στὸ κοινωνικὸ πλάνο ἦταν ἡ ἀντιθέση πατρικίων καὶ πληβείων. Ἐδῶ, κατ' ἀρχήν, θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τὸ ἀνταγωνιστικὸ ζεῦγος πατρικοίοι—πληβεῖοι δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὶς ἀντιστοιχοῦσες σ' ἓνα ὁρισμένο βαθμὸ ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ προκύπτουσες ἀπὸ τὴν παραγωγικὴ συνεργασία τῶν ἀνθρώπων παραγωγικὲς σχέσεις, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλάει συνήθως ὁ Marx. Ἡ σχέση πατρικίων καὶ πληβείων, μὲ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια τῶν ὄρων, δὲ δηλώνει τὴν ἀπορρέουσα ἀπὸ ἓνα ὁρισμένο τρόπο παραγωγῆς καὶ διαίρεσης τῆς ἐργασίας σχέση οἰκονομικῆς κυριαρχίας καὶ ὑποταγῆς, ποὺ χαρακτηρίζει ὅλες τὶς ἄλλες ἀντίμαχες τάξεις ποὺ ἀπαριθμεῖ ὁ Marx. Ἀκριβῶς ὅπως εἶναι ἀδύνατο νὰ νοήσουμε τὸν καπιταλισμὸ χωρὶς τὸν ἀνταγωνισμὸ καπιταλιστῶν καὶ μισθωτῶν ἐργατῶν, γιὰ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξὴ τῶν καπιταλιστῶν προϋποθέτει τὴν «ἄρνησή» τῆς: τὴν ὑπαρξὴ τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν ποὺ ἀπὸ τὴν «ὑπερεργασία» τοὺς παράγεται ἡ καπιταλιστικὴ «ὑπεραξία», ἔτσι δὲν μπορούμε νὰ νοήσουμε τὸ δουλοκτητικὸ, τὸ φεουδαρχικὸ ἢ τὸ συντεχνιακὸ καθεστῶς χωρὶς τὶς ἀνταγωνιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις ποὺ τὰ χαρακτηρίζουν. Ἐτσι λέει ὁ Marx στὴν «Ἀθλιότητα τῆς Φιλοσοφίας», εἶναι ἀδύνατο νὰ νοήσουμε μιὰ ὁποιαδήποτε ἄρχουσα τάξη χωρὶς ταυτόχρονα νὰ δοῦμε καὶ τὴν «κακὴ τῆς πλευρᾶς» τὴν τάξη δηλαδὴ ποὺ, ἀποξενωμένη ἀπὸ τὴ διεύθυνση τῆς παραγωγῆς, τὰ παραγωγικὰ μέσα καὶ τὸ προϊόν τῆς ἴδιας τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, δὲν ὑπάρχει μέσα στὴν κοινωνία παρὰ σὰν ἓνα ἀπλὸ ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης. Τέτοια «κακὴ πλευρᾶ» τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας καὶ τῆς φεουδαρχικῆς τάξης εἶναι οἱ δουλοπάροικοι: τῆς δουλοκτητικῆς κοινωνίας καὶ τῆς δουλοκτητικῆς τάξης εἶναι οἱ δοῦλοι τῆς συντεχνιακῆς κοινωνίας καὶ τῆς τάξης τῶν *maîtres des jurandes* εἶναι τὸ «συντεχνιακὸ προλεταριάτο» (οἱ καλφάδες: *compagnons*). Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, «κακὴ πλευρᾶ» τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ καθεστῶς τῶν γενῶν (*gentes*) μὲς στὸ ὅποιο οἱ πατρικοίοι (*patres*) ἀποτελοῦν τὴν ἡγετικὴ ομάδα εἶναι ὄχι βέβαια οἱ πληβεῖοι, ποὺ εἶναι πληβεῖοι ἀκριβῶς γιὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς κοινωνικοοικονομικῆς ὀργάνωσης τῶν γενῶν καὶ ποὺ ἡ ἐμφάνισή τους εἶναι ἔκφραση καὶ αἰτία τῆς ἀποσύνθεσης καὶ τῆς παρακμῆς τῶν γενῶν, ἀλλὰ οἱ «πελάτες» (*clientes*), ἡ μᾶζα δηλαδὴ τῶν ἡμιδουλοπαρτίκων, ἀγροληπτῶν, ἀκτημόνων μισθωτῶν καὶ μικροκαλλιεργητῶν, ποὺ «προστατεύονται» ἀπὸ τοὺς *gentiles* καὶ ποὺ σὲ ἀντάλλαγμα τοὺς παρέχουν ἓνα πλῆθος ἀπὸ στρατιωτικὲς καὶ οἰκονομικὲς ὑπηρεσίες (*obsequium*). Ἄν, ἔτσι, στὰ ἀνταγωνιστικὰ ζεῦγη βαρῶν—δουλοπάροικοι, ἀστοί—προλετάριοι κύριοι καὶ δοῦλοι κτλ. ἀντιστοιχεῖ, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ καθεστῶτος τῶν γενῶν

* Le 18 Brumaire κτλ. (ἐκδ. Ed. Sociales, 1945), σελ. 6.

ὄχι τὸ ἀνταγωνιστικὸ ζεῦγος πατρίκιοι—πληβεῖοι ἀλλὰ τὸ ἀνταγωνιστικὸ ζεῦγος *patroni—clientes*, θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι οἱ *clientes* αὐτοὶ δὲ ζήτησαν ποτὲ νὰ ἀποτινάξουν τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ *obsequium* καὶ νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη θρησκευτικὴ (*fas*) καὶ νομικὴ (*jus gentilitatis*) ἐξουσία ποὺ ἀσκοῦσαν πάνω τους οἱ πατρίκιοι. Ἄν, κατὰ τὸν Marx, «ἀπὸ τὴν κακὴ πλευρὰ (κάθε κοινωνίας) προέρχεται ἡ κίνησις καὶ ἡ πάλη ποὺ κάνουν τὴν ἱστορίαν», στὴν περίπτωσι τοῦ καθεστῶτος τῶν γενῶν αὐτῆ ἡ κακὴ πλευρὰ ἔμεινε πάντοτε ἀδρανῆς καὶ ἡ ἀντίθεσι τῶν *clientes* πρὸς τοὺς πατρικίους οὔτε πῆρε ποτὲ μιὰ ἀνοιχτὴ μορφή οὔτε καὶ —ἀκόμα περισσότερο— «κατέληξε σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ἐπαναστατικὴ ἀναμόρφωσι δόξακις τῆς κοινωνίας ἢ στὴν ταυτόχρονη συντριβὴ τῶν δύο συγκρουόμενων τάξεων» ...

Ὑστερα, θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ πάλη τῶν πληβείων κατὰ τῶν πατρικίων σκεπάζει δύο διαφορὰς κοινωνικὰς πραγματικότητες καὶ δύο διαφορὰς φάσεις τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης. Πραγματικά, στὴν ἀρχικὴ τῆς σημασίας, ἡ ἀντίθεσι πληβείων καὶ πατρικίων ἐκφράζει ὄχι τὴν πάλη δύο κοινωνικῶν τάξεων μὲ τὴ μοντέρνα—καὶ ἀκόμα περισσότερο μὲ τὴ μαρξιστικὴ—ἐννοια τοῦ ὄρου, ἀλλὰ τὴν πάλη δύο πολιτικῶν καταστάσεων.

Ὅπως εἶπαμε, οἱ πατρίκιοι καὶ οἱ πληβεῖοι δὲν εἶναι δύο «οἰκονομικὰς τάξεις» διαφοροποιημέναι κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς παραγωγικῆς συνεργασίας καὶ ποὺ ἢ μιὰ ἐκμεταλλεῖται τὴν ἄλλη δυνάμει τῆς μονοπώλησις τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τῶν ἡγετικῶν λειτουργιῶν μέσα στὴν παραγωγὴ. Ἀπέναντι στὸν ἀρχικὸ πληθυσμὸ τῆς Ρώμης, τὸν *populus romanus* δηλαδὴ, τὰ μέλη τῶν γενῶν ποὺ ὀργανωμένα σὲ φατρίες (*curiae*) ἀσκοῦσαν ἀποκλειστικὰ ὅλες τὶς πολιτικὰς, στρατιωτικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐξουσίας, οἱ πληβεῖοι, ἀποτελοῦσαν ἓνα δευτερογενῆ πληθυσμὸ, μιὰ ἄμορφη μάζα ἀπὸ μικροῖδιοικτῆτες γεωργοὺς (*plebs rustica*) καὶ ἐμπόρους καὶ βιοτέχνους (*plebs urbana*), πρῶν *clientes* ποὺ εἶχαν ἀπελευθερωθεῖ ἢ εἶχαν δραπετεῦσαι ἀπὸ τὶς *gentes* στὶς ὁποίας ἀνήκαν, μετανάστες ἀπὸ τὶς γειτονικὰς φυλὰς καὶ πόλεις καὶ ἀπὸ κατοίκους τῶν κατακτημένων ἀπὸ τὴ Ρώμην πόλεων τοῦ Λατίου. Ἔτσι σχηματίσθηκε σιγὰ σιγὰ, παράλληλα πρὸς τὸν *populus romanus* καὶ τὴ «νόμιμη κοινωνία», μιὰ «ἐκτὸς νόμου» μάζα, ἀνάλογη μὲ τοὺς ἀφροῦτωρες—ἀνέστιους—ἀθέμιστους τῆς ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, μιὰ μάζα ἀπὸ ἐθνικὰ, οἰκονομικὰ, καὶ ἴσως καὶ γλωσσικὰ ἕτερογενῆ στοιχεῖα, ποὺ τὸ μόνο κοινὸ χαρακτηριστικὸ ποὺ τὰ συνέδεε ἦταν ἡ κοινὴ τους ἄρνησις νὰ ἐνταχθοῦν μέσα στὴν ὀργάνωσι τῶν γενῶν καὶ ἡ κοινὴ τους ἀποξένωσι ἀπ' ὅλες τὶς πολιτικὰς, στρατιωτικὰς, θρησκευτικὰς, ἰδιωτικὰς ἰκανότητες ποὺ ἀναγνώριζε τὸ *jus civitatis*.

Ἀφότου ἀπέτυχε ἡ (κατὰ τὴν ὄχι ἀπόλυτα ἐξακριβωμένη μαρτυρία τοῦ Πλουτάρχου) ἀπόπειρα τοῦ κράτους νὰ ἐνσωματώσει τὴν *plebs* στὸν *populus*, μετατρέποντας τοὺς πληβείους σὲ *clientes* καὶ μοιράζοντάς τους ἀνάμεσα σὲ διάφορα ἐγγεγραμμένα στὶς φατρίες γένη, ὅλη ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ρώμης δὲν εἶναι παρὰ ἡ πάλη τῶν πληβείων γιὰ τὴν ἐξομολώσιν τους μὲ τὸν *populus*, γιὰ τὴν κατάκτησι δηλαδὴ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ *jus civitatis*, καὶ συγκεκριμένα γιὰ τὴν κατάκτησι τοῦ *jus suffragii* (δικαίωμα ψήφου), τοῦ *jus honorum* (δικαίωμα ἐκλογῆς), τοῦ *jus militiae* (δικαίωμα θητείας) σὴν λε-

γεώνα), τοῦ *jus sacrorum* (συμμετοχὴ στὴν πολιούχο λατρεία), τοῦ *jus sacerdotii* (ἄσκηση ἱερατικῶν λειτουργιῶν) καὶ τοῦ *conubium* καὶ *commercium* (νομιοποίηση τῶν ἐγγάμων σχέσεων καὶ κατοχύρωση τῶν ἰδιωτικῶν συμβάσεων). Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ὅπως πολὺ σωστά τὸ διέγινωσε ὁ Macchiavelli, ποὺ πρῶτος εἶδε στὴν πάλῃ τῶν πληβείων κατὰ τῶν πατρικίων τὴν «αἰτία τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ρώμης»*, οἱ πληβεῖοι ὑπῆρξαν πραγματικά αὐτὴ ἡ κακὴ πλευρὰ ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ κίνηση καὶ ἡ πάλῃ ποὺ κάνουν τὴν ἱστορία», μὲ τὴ διαφορά ὅτι αὐτὴ ἡ ἱστορία ποὺ κάνουν οἱ πληβεῖοι εἶναι πολὺ περισσότερο ἢ πολιτικὴ παρά ἢ κοινωνικὴ ἱστορία τῆς Ρώμης.

Πραγματικά, στὸ μέτρο ποὺ ἡ ἀντίθεση πληβείων καὶ πατρικίων ἐκφράζει ὄχι ἀπλῶς τὴν ἀντίθεση δύο διαφόρων πολιτειακῶν καταστάσεων ἀλλὰ δύο διαφορῶν κοινωνικῶν τάξεων (ὡς ποῦμε προσωρινὰ τῶν πλουσίων καὶ τῶν φτωχῶν) καὶ στὸ μέτρο ποὺ ὁ σκοπὸς τῆς πληβειακῆς πάλῃς ἦταν ὄχι ἀπλῶς ὁ ἐκδημοκρατισμὸς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἀλλὰ ἡ χρησιμοποίηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν κοινωνικο-οικονομικῶν διεκδικήσεων τῶν λαϊκῶν στρωμάτων, οἱ πληβεῖοι (μὲ τὴν κοινωνικὴ καὶ ὄχι στενὰ πολιτειακὴ ἔννοια τοῦ ὄρου) δὲν μπόρεσαν ποτὲ νὰ γίνουν ἄρχουσα τάξη καὶ ἡ πάλῃ πληβείων καὶ πατρικίων δὲν κατάληξε οὔτε σὲ μιὰ οποιαδήποτε ἐπαναστατικὴ ἀναμόρφωση ὀλάκρης τῆς κοινωνίας οὔτε—ἀκόμα περισσότερο—στὴν ταυτόχρονη συντριβὴ τῶν δύο συγκρουόμενων τάξεων. Ὁ ἴδιος ὁ Marx ἄλλωστε, δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο, ἔγραφε ὅτι «οἱ πληβεῖοι, ἀνάμεσα στοὺς ἐλεύθερους καὶ τοὺς σκλάβους, δὲν μπόρεσαν ποτὲ νὰ ξεπεράσουν τὴν κατάστασι τοῦ λοῦμπεν - προλετατιάτου»**.

Αὐτὴ ἡ δήλωση εἶναι πολὺ ἀπλουστερικὴ καὶ κάπως ὑπερβολικὴ, ἀλλὰ πάντως δείχνει ὅτι ὁ Marx δὲν πίστευε καθόλου ὅτι ἡ πάλῃ τῶν τάξεων στὴν ἀρχαία Ρώμη εἶχε αὐτὰ τὰ θαυματουργὰ ἀποτελέσματα ποὺ παρουσιάζει τὸ Κομμ. Μανιφέστο. Ἐτσι, ἐπαναλαμβάνει στὸ Κεφάλαιο ὅτι «ἡ πάλῃ τῶν τάξεων στὴν ἀρχαιότητα ἀναπτύχθηκε κύρια μὲ τὴ μορφή μιᾶς πάλῃς ἀνάμεσα στοὺς δανειστὲς καὶ τοὺς ὀφειλέτες καὶ τέλειωσε στὴ Ρώμη μὲ τὴν παρακμὴ τῶν πληβείων ὀφειλετῶν ποὺ ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ τοὺς σκλάβους***»

3. Φεουδάρχες καὶ δουλοπάροικοι

γ) Ἐξ ἴσου στείρα ἦταν καὶ ἡ τρίτη ταξικὴ ἀντίθεση ποὺ ἀναφέρει τὸ Κομμ. Μανιφέστο : ἡ ἀντίθεση βαρῶνων καὶ δουλοπαροίκων. Ὁ Marx καὶ ὁ Engels ἤξεραν πολὺ καλά ὅτι ὄχι μόνο οἱ μεγάλες ἐπαναστάσεις τῶν δουλοπαροίκων τοῦ τέλους τοῦ Μεσαίωνα δὲν μπόρεσαν, σὲ καμιὰ περίπτωσι, νὰ πραγματοποιήσουν τοὺς ἀντικειμενικοὺς τοὺς σκοποὺς καὶ νὰ φέρουν μιὰ οποιαδήποτε «ἐπαναστατικὴ ἀναμόρφωση ὀλάκρης τῆς κοινωνίας» ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τῶν δουλοπαροίκων ἀπὸ τὴ φεουδαρχικὴ ἐκμετάλλευσι καὶ ἡ κατάλυσι γενικὰ τῶν φεουδαρχικῶν παραγωγικῶν σχέσεων ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ἔργο ὄχι τῶν ἰδίων τῶν δουλοπαροίκων, τῆς «κακῆς πλευρᾶς τῆς φεουδαρχίας», ἀλλὰ τῶν ἀστῶν, δηλαδὴ μιᾶς

* Discours sur la première décade de Tite—Live, Βίβλ. I, κεφ. IV.

** Γ.Ι. σελ. 19.

*** Das Kapital I, σελ. 141.

τάξης που δεν υπήρξε ποτέ αντικείμενο εκμετάλλευσης από μέρους των φεουδαρχών και που αναπτύχθηκε απ' έξαρχής παράλληλα προς το φεουδαρχικό καθεστώς μέσα σε μιὰ κατάσταση σχετικής ή απόλυτης αυτονομίας. Αυτή η αστική τάξη που επρόκειτο να καταλύσει τη φεουδαρχία δεν ήταν ποτέ η «κακή της πλευρά»: από την πρώτη στιγμή που εμφανίζεται στην ιστορία, η ευρωπαϊκή αστική τάξη ήταν και οικονομικά και σχεδόν άμέσως και πολιτικά (και αυτό είναι ακριβώς που την ξεχωρίζει από τις αστικές τάξεις της έλληνορωμαϊκής αρχαιότητας) αυτεξούσια. Έτσι ο Μαρξ, για να δείξει την ταξική αδυναμία των δουλοπαροίκων να κατακτήσουν επαναστατικά την ελευθερία τους, έγραφε δύο χρόνια πριν από το Κομμ. Μανιφέστο ότι οι δουλοπάροικοι που, εγκαταλείποντας το κτήμα του κυρίου τους και καταφεύγοντας στις πόλεις, γίνονταν αυτόματα ελεύθεροι πολίτες (απ' αυτό άλλωστε βγαίνει και η περίφημη μεσαιωνική έκφραση die Stadluft macht frei: «ο αέρας της πόλης κάνει ελεύθερους τους ανθρώπους») «δεν απελευθερώνονταν σαν τάξη αλλά σαν άτομα»*: σαν τάξη, οι δουλοπάροικοι έμειναν αντικείμενα εκμετάλλευσης επί πολλούς ακόμα αιώνες και ως την ώρα που, αφού πρώτα η διείσδυση του αστικού τρόπου παραγωγής στην ύπαιθρο εκμηδένισε αυτές τις ίδιες τις βάσεις της φεουδαρχικής οικονομίας, η αστικοδημοκρατική επανάσταση εξαφάνισε και τα τελευταία ίχνη του φεουδαρχικού καθεστώτος στο σύνολό του.

Αυτό όμως δεν εμπόδιζε τον Μαρξ να υποστηρίξει —για να διασώσει το «διαλεκτικό» σχήμα, κατά το οποίο η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων φέρνει επαναστατικά στην οικονομική και πολιτική έξουσία τη «σκοτεινή πλευρά» της παλαιάς κοινωνίας, δηλαδή την πριν υπό εκμετάλλευση και καταπιεζόμενη τάξη— ότι «οι δουλοπάροικοι του μεσαίωνα γέννησαν τους αστούς των πρώτων κοινοτήτων». Και την ίδια αντίληψη φαίνεται να υποστηρίζει και στην «Αθλιότητα της Φιλοσοφίας»: «Η φεουδαρχία είχε κι αυτή το προλεταριάτο της—τους δουλοπαροίκους, που μέσα τους βρίσκονταν τα έμβρυα της αστικής τάξης. Η φεουδαρχική παραγωγή είχε κι αυτή δύο ανταγωνιστικά στοιχεία, που μπορούμε να τα ονομάσουμε «καλή πλευρά» και «κακή πλευρά» της φεουδαρχίας, αν δε θέλουμε να καταλάβουμε ότι στο τέλος πάντοτε η κακή πλευρά νικάει την καλή. Από την κακή πλευρά προέρχεται η κίνηση και η πάλη που κάνει την ιστορία. Τί θα γινόταν αν, στην εποχή της φεουδαρχίας, οι οικονομολόγοι, θαυμάζοντας τις ίπποτικές αρετές, την ωραία αρμονία ανάμεσα στο δίκαιο και τα καθήκοντα, την πατριαρχική ζωή των πόλεων, την ευημερία της οικογενειακής βιοτεχνίας στην ύπαιθρο, την ανάπτυξη της συντεχνιακά οργανωμένης βιομηχανίας, θαυμάζοντας με μιὰ λέξη ό,τι αποτελεί την ωραία πλευρά της φεουδαρχίας, αποφάσιζαν να διαγράψουν ό,τι σκιαζει αυτή την ωραία εικόνα: τη δουλοπαροικία, τα προνόμια, την αναρχία; Δεν θα 'καναν άλλο από το να εκμηδενίσουν όλα τα στοιχεία που προκαλούσαν την πάλη και να πνίξουν μέσα στην ίδια της τη γένεση την ανάπτυξη της αστικής τάξης. Θά 'καναν τόν παραλογισμό να ζητήσουν να εξαφανίσουν την ιστορία»**.

* Γ. Ι. σ. 77.

** Misère de la Philosophie, σελ. 97.

Ἀσφαλῶς, καμιά ἀντίρρηση δὲν μπορεῖ νὰ ἔχουμε ἀπέναντι σὲ μιὰ τέτοια ἀντίληψη ποὺ θεωρεῖ τὴν κοινωνία σὰ μιὰ δλόγητα μὲς στὴν ὁποία ἀναπόσπαστα ἐνώνονται οἱ «καλὲς» καὶ οἱ «κακὲς» τῆς πλευρῆς : κάθε στάση ἀπέναντι σὲ μιὰ ὀρισμένη κοινωνία ποὺ δὲ θεωρεῖ παρὰ μόνο τὴν «καλή» τῆς πλευρᾶ καὶ δὲν τὴ συνδέει μὲ τὴν «κακή» τῆς πλευρᾶ καὶ ποὺ τείνει ἔτσι νὰ θεωρήσει αὐτὴ τὴν «κακὴ πλευρᾶ» σὰν κάτι τὸ «ἀνύπαρχτο» ἢ τὸ «τυχαῖο» εἶναι, ἀσφαλῶς, ἕνας τέτοιος «παραλογισμός», ἂν δὲν εἶναι ἀπλὴ ὑποκρισία ἢ ἀπλὴ ἀνοησία. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἄλλη φορὰ θὰ ζητήσουμε νὰ μάθουμε ποιὰ εἶναι ἡ δόση τῆς ἀνοησίας, τῆς ὑποκρισίας καὶ τοῦ παραλογισμοῦ μέσα στὴ στάση τῶν σημερινῶν μαρξιστῶν ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν εἰδυλλιακὴ «σοσιαλιστικὴ πατρίδα» στὴν ὁποία πιστεύουν...

Πρὸς τὸ παρόν, θὰ παρατηρήσουμε ἀπλῶς ὅτι ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴν «ὀλιστική» ἀντίληψη κατὰ τὴν ὁποία εἶναι ἀδύνατο νὰ καταλάβουμε π.χ. τίς «ἱπποτικὲς ἀρετὲς» χωρὶς ταυτόχρονα νὰ ἀντικρίσουμε δίπλα τους καὶ τὴ «σκοτεινὴ τους ὄψη», τὴ σκλαβιά καὶ τὴν ἀθλιότητα τῶν δουλοπαροίκων, καὶ τὸ σχῆμα κατὰ τὸ ὁποῖο μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν «κακὴ πλευρᾶ» (τοὺς δουλοπαροίκους) ἀναπτύχθηκε ἡ δύναμη ποὺ ἔκανε τὴν ἱστορία (ἡ ἀστικὴ τάξη), ὑπάρχει ἕνα χάσμα ποὺ κανένα «διαλεκτικὸ πῆδημα» δὲν μπορεῖ νὰ γεφυρώσει. Ὅπως εἶπαμε, δὲν εἶναι οἱ δουλοπάροικοι (ἡ «κακὴ πλευρᾶ» τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας) αὐτοὶ ποὺ κατάλυσαν τὴ φεουδαρχία καὶ ποὺ ἔγιναν γενικά οἱ φορεῖς τοῦ «ξεπεράσματος» τῆς φεουδαρχίας πρὸς τὴν «ἀνώτερη μορφή» τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι οἱ ἀστοί, μιὰ τάξη δηλαδὴ ποὺ ἀναπτύχθηκε, ὄχι μέσα, ἀλλὰ παράλληλα πρὸς τίς φεουδαρχικὲς παραγωγικὲς σχέσεις. Ἄν ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν δουλοπαροίκων εἶναι ἀποτέλεσμα καὶ προϋπόθεση τῆς ἀνάπτυξης τῆς φεουδαρχίας, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶναι ἀποτέλεσμα καὶ προϋπόθεση τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀντίθετα, ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἀστῶν ἐμπόρων καὶ βιοτεχνῶν στὰ ἐμπροσθία τοῦ 10ου αἰῶνα εἶναι ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη ἢ τὴ μὴ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μέσα στὶς φεουδαρχικὲς παραγωγικὲς σχέσεις. Δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς (ποὺ ἄλλωστε μέσα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς φεουδαρχικῆς οἰκονομίας ἔμεινε ἀπόλυτα στάσιμη) οὔτε ἡ διαίρεση τῆς ἐργασίας μέσα στὴν καρολιγγιανὴ villa καὶ τὸ μετακαρολιγγιανὸ φέουδο αἰτῆ ποὺ μεταμόρφωσε τοὺς δουλοπαροίκους σὲ ἐλεύθερους ἐπαγγελματίες μέσα στὰ ἀστικά κέντρα : ἡ νομικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὁργάνωση τοῦ μεγάλου φεουδαρχικοῦ κτήματος (domaine) «ὄχι μόνο δὲν σχημάτισε τίς ἀστικὲς τάξεις, γράφει ὁ Henri Pirenne, ἀλλὰ καθυστέρησε τὴν ἐμφάνισή τους, ... ἡ ἀστικὴ ὁργάνωση σχηματίστηκε δίπλα στὴ φεουδαρχικὴ ὁργάνωση : δὲ βλέπει κανεὶς πῶς μπορεῖ νὰ προῆλθε ἀπ' αὐτή, ... ἀπὸ τὴν πρώτη τῆς ἐμφάνιση, ἡ ζωὴ μέσα στὰ ἀστικά κέντρα ἀναπτύσσεται μέσα στὴν ἐλευθερία καὶ μὲ τὴν ἐλεύθερη συνεργασία διαμόρφωσε βαθμιαῖα τοὺς θεσμοὺς τοὺς ἀναγκαίους γιὰ τὴν ἀνάπτυξή της ... » *

Γιὰ νὰ ἴμαστε δίκαιοι, ἄλλωστε, θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι στὸ σημεῖο αὐτό, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ «ὀρθόδοξοι μαρξιστὲς» ἀναγνώρισαν ὅτι αὐτὴ ἡ «διαλεκτικὴ»

* H. Pirenne : Les villes et les institutions urbaines (1939) I, σ. 11, 157.

εικόνα τῆς μετάβασης ἀπὸ τὴ δουλοπαροικία στὸ ἀστικὸ καθεστὼς ἐκφράζει πολὺ περισσότερο ἓνα ρητορικὸ σχῆμα παρὰ μιὰ ὁποιαδήποτε ἱστορικὴ πραγματικότη-
τα. Ἔτσι π.χ. ὁ Charles Andler, στὰ περίφημα «Σχόλια στὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο», καταγγέλλει σὰν ἓνα καθαρὸ *artifice* αὐτὸ τὸ «διαλεκτικὸ» σχῆμα κατὰ τὸ ὁποῖο «ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη ἀνεβάζει σὲ μιὰ κυρίαρχη θέση τὴν καταπιεζόμε-
νη τάξη τῆς προηγούμενης ἱστορικῆς περιόδου»: «Ἡ παρμένη ἀπὸ τὸ σαινισμο-
νιστὴ Bazard θεωρία ὅτι οἱ δουλοπάροικοι τοῦ μεσαίωνα γέννησαν τοὺς ἀστὺς τῶν πρώτων κοινοτήτων εἶναι πολὺ ἀνακριβής: οἱ πολῖτες τῶν γαλλορωμαϊκῶν
καὶ τῶν ἰταλικῶν πόλεων τοῦ Ἄνω Μεσαίωνα δὲν προήλθαν ἀπὸ τοὺς δουλοπα-
ροίκους· ἡ τάξη τῶν ἐλεύθερων ἀγροτῶν εἶναι ἀρχαιότερη καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμα τὴ
Γερμανία ἀπὸ τὴν τάξη τῶν δουλοπαροίκων· κοινοτικὸι συνουκισμοὶ ἐλεύθερων
ἀνθρώπων ὑπῆρχαν ἤδη στὴν πιὸ ἀρχαϊκὴν περίοδο τῆς ἱστορίας τῶν γερμανικῶν
φυλῶν»*.

4. Μαστόροι καὶ καλφάδες

Ἐξ ἴσου ἀγνοη ἦταν καὶ ἡ τέταρτη ταξικὴ ἀντίθεση ποὺ ἀναφέρει τὸ Κομ-
Μανιφέστο: ἡ ἀντίθεση τῶν μαστόρων καὶ τῶν καλφάδων, μέσα στὶς μεσαιω-
νικὲς συντεχνίες. Στὸ σημεῖο αὐτό, μᾶς εἶναι ἀπόλυτα ἀδύνατο νὰ φανταστοῦμε
τὸ πῶς ὁ Marx θὰ μπορούσε νὰ φαντάζεται ὅτι ἡ πάλη τῶν μαστόρων καὶ τῶν
καλφάδων κατέληξε «ἢ σὲ μιὰ ἐπαναστατικὴ ἀναμόρφωση ὀλάκερης τῆς κοινω-
νίας ἢ στὴν ταυτόχρονη συντριβὴ τῶν δύο συγκρουόμενων τάξεων». Ἄλλωστε,
δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ Κομμ. Μανιφέστο, ὁ Marx ἔδινε μιὰ ἄλλη καὶ ἀκριβῶς
ἀντίθετη εἰκόνα αὐτῆς τῆς πάλης: «Μέσα σὲ κάθε ἐπάγγελμα, οἱ καλφάδες
καὶ οἱ μαθητευόμενοι ἦταν ὁργανωμένοι κατὰ ἓνα τρόπο ποὺ ἱκανοποιῦσε ὅσο
γινόταν καλύτερα τὰ συμφέροντα τῶν ἐργοδοτῶν τους. Ἡ πατριαρχικὴ σχέση ποὺ
τοὺς ἔνωσε μὲ τοὺς κυρίους τους ἔδινε στοὺς τελευταίους μιὰ διπλὴ ἐξουσία, πρώ-
τα, γιατί ἐπηρεάζαν ἄμεσα ὅλη τὴ ζωὴ τῶν καλφάδων, καὶ ὕστερα, γιατί οἱ
ἴδιοι οἱ καλφάδες, ἐλπίζοντας ὅτι καὶ αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους θὰ γινόταν
κάποτε ἐργοδοτές, ἦταν συνδεδεμένοι μὲ τὸ ὑφιστάμενο καθεστὼς. Ἔτσι, ἐνῶ τὰ
κατώτερα λαϊκὰ στρώματα ἐπαναστάτησαν πολλές φορὲς ἐναντίον ὅλης τῆς ἀστικῆς
ὁργάνωσης —ἐπαναστάσεις ποὺ λόγῳ τῆς ἀδυναμίας αὐτῶν τῶν λαϊκῶν στρωμά-
των δὲν ἔφεραν τὸ παραμικρὸ ἀποτέλεσμα—οἱ καλφάδες δὲν κατόρθωσαν νὰ
κάνουν παρὰ ὀρισμένες μικροανταρσίες μέσα στὰ πλαίσια ὀρισμένων συντεχνιῶν.
Οἱ μεγάλες ἐξεγέρσεις τοῦ μεσαίωνα ξεκίνησαν ὅλες ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο καὶ δὲν ἔφε-
ραν τὸ παραμικρὸ ἀποτέλεσμα...»**.

Ἡ ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων μέσα στὶς μεσαιωνικὲς πόλεις (πού, ἄλ-
λωστε, ἔγινε γνωστὴ πολὺ μετὰ τὸν Marx) ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἔτσι ἀπλή ὅπως
τὴν παρουσιάζει ὁ Marx: οἱ μεγάλες δημοκρατικὲς ἐπαναστάσεις στὶς φλαμανδικὲς
πόλεις π.χ., στὶς ὁποῖες οἱ βυρσοδέψες ἔπαιξαν ἓναν ἡγετικὸ ρόλο, πῆραν πολλὰς
φορὲς τὶς διαστάσεις μιᾶς ὀλοκληρωμένης κοινωνικῆς ἐπανάστασης. Ἄλλὰ μαζὶ μὲ
τὸν Marx μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι, στὸ σύνολό τους, οἱ ἐπαναστάσεις αὐτὲς ἦταν
ἀπόλυτα οὐτοπικὲς καὶ «δὲν ἔφεραν τὸ παραμικρὸ ἀποτέλεσμα», ὁπότε δὲν ἔχομε

* Le Manifeste Communiste (ἔκδ. Rieder) σελ. 70.

** Γ. Ι. σ. 50.

παρά να απορήσουμε ακόμα περισσότερο για την ιδιαίτερη ιστορική σημασία που ο ίδιος ο Marx τούς δίνει ή φαίνεται ότι τούς δίνει στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο...

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όταν λοιπόν ο Marx παρουσίαζε στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο την πάλη των τάξεων για «κινήτρια δύναμη της ιστορίας», ο σκοπός του δεν ήταν να δώσει το δικαίωμα στον Μπουχάριν λ.χ. (και όχι μόνο στον Μπουχάριν, αλλά και σ' όλους τους ορθόδοξους μαρξιστές) να πιστεύει ότι «οι θεμελιώδεις τάξεις κάθε κοινωνικού καθεστώτος είναι πάντοτε δύο : η άρχουσα τάξη που κατέχει τα παραγωγικά μέσα και η εκτελεστική τάξη που, αποξενωμένη από τα παραγωγικά μέσα, εργάζεται για λογαριασμό της άρχουσας τάξης»*. Άν, πραγματικά, μέσα σε κάθε κοινωνία δεν υπήρχαν παρά μόνο δύο τέτοιες «θεμελιώδεις τάξεις», η ιστορία θα είχε σταματήσει γιατί, όπως είδαμε και όπως τό 'ξερε κι αυτός ο ίδιος ο Marx, καμιά από τις εκμεταλλεύμενες «εκτελεστικές τάξεις» που αναφέρει ο Marx δεν μπόρεσε ποτέ να γίνει ο φορέας μιās οποιασδήποτε κοινωνικής αλλαγής και να προκαλέσει «το παραμικρότερο αποτέλεσμα».

Έδώ μπορούμε να αντιστρέψουμε τη μανιχαιική αντίληψη, που εκφράζει ο Marx όταν μιλάει για την καλή και την κακή πλευρά κάθε καθεστώτος. Μπορούμε, λέει ο Marx, να αντιτάσσουμε αφηρημένα και σχηματικά την καλή και την κακή πλευρά κάθε καθεστώτος «αν δε θέλουμε να καταλάβουμε ότι στο τέλος η κακή πλευρά νικάει πάντοτε την καλή και ότι από την κακή πλευρά προέρχεται η κίνηση και η πάλη που κάνουν την ιστορία». Βλέποντας την κακή πλευρά, δηλαδή την υπό εκμετάλλευση και καταπιεζόμενη τάξη, σαν τον αποκλειστικό φορέα της αρνητικότητας και της πάλης που κάνουν την ιστορία, αποκλείοντας δηλαδή κάθε δυνατότητα εμφάνισης και ιστορικής δραστηριοποίησης μιās οποιασδήποτε «τρίτης δύναμης» έξω από τις «δύο θεμελιώδεις τάξεις» που διαφοροποιούνται μέσα στις παραγωγικές σχέσεις, ο Marx κάνει κυριολεκτικά τον «παραλογισμό» να ζητήσει να «έξαφανίσει την ιστορία».

α) Είπαμε ήδη ότι η αντίθεση φεουδαρχών και δουλοπαροίκων ξεπεράστηκε όχι από την ίδια της την έσωτερική διαλεκτική, αλλά από την επέμβαση από τα έξω μιās τρίτης δύναμης, της αστικής τάξης. Κανένα από τα φεουδαρχικά καθεστώτα της ιστορίας — «ανατολικού» ή «δυτικού» τύπου — δεν καταλύθηκε από μιιά οποιαδήποτε εξέγερση των δουλοπαροίκων και ακόμα λιγότερο από μιιά οποιαδήποτε «κρίση υπερπαραγωγής», οφειλόμενη σε μιιά οποιαδήποτε υπερανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων μέσα στα πλαίσια της φεουδαρχικής οικονομίας. Σε καμιά περίπτωση, στην Ανατολή και στη Δύση, αυτός καθευτών ο φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής και αυτές καθεαυτές οι φεουδαρχικές παραγωγικές σχέσεις δέ δημιούργησαν τους ίδιους τους τους «νεκροθάφτες». Στην Αρχαία Αίγυπτο, οι φεουδαρχικές κρίσεις (πού, ασφαλώς, δεν οφείλονταν καθόλου σε μιιά οποιαδήποτε υπερανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων : αντίθετα, η φεουδαρχία έφερνε από έξαρχής ένα μεγάλο οικονομικό μαρασμό, γιατί παραμελούσε και ταυ-

* La théorie du materialisme historique (E. S. 1927) σελ. 308.

τόχρονα δὲν ἦταν ἀντικειμενικά σὲ θέση νὰ φροντίσει τὰ ὑδραυλικά ἔργα τῆς κοιλάδας τοῦ Νείλου) τελείωναν πάντα μὲ τὴν καθυπόταξη τῶν φεουδαρχῶν καὶ τὴν ὑποταγὴ ὄλου τοῦ πληθυσμοῦ στὴ φαραωνικὴ γραφειοκρατία. Μὲ τὴν ἐπέμβαση ἀπὸ τὰ ἔξω αὐτῆς τῆς γραφειοκρατικῆς τάξης τελείωναν οἱ ταξικοὶ ἀγῶνες, τόσο στὴ φεουδαρχικὴ ὑπαιθρο ὅσο καὶ στὰ ἀστικά κέντρα. Ἀκόμα καὶ στὴν Ἑλλάδα τοῦ 7ου καὶ τοῦ 8ου αἰῶνα, ἡ ἐπαναστατικὴ κινητοποίηση τῶν ἀκτημόνων καλλιεργητῶν δὲν πῆρε μιὰ ἀποφασιστικὴ ἱστορικὴ σημασία παρὰ μόνο ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ ἐμφάνιση μιᾶς ἐμπορικῆς τάξης (ἀποτελούμενης κυρίως ἀπὸ ξένους) ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῶν γενῶν καὶ ἡ ἐξάπλωση τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας διέβρωσαν καὶ διάλυσαν αὐτὲς τὶς ἴδιες τὶς βάσεις τῆς «φυσικῆς οἰκονομίας» τῶν γενῶν. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις πάλι, ἡ κατάλυση τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστώτος στὴν ὑπαιθρο ἐπέπρωτο νὰ εἶναι τὸ ἔργο, ὄχι τῆς καπιταλιστικῆς, ἀλλὰ τῆς ἀντικαπιταλιστικῆς ἐπανάστασης (στὴν ΕΣΣΔ καὶ στὴν Κίνα) καὶ νὰ γίνῃ γιὰ λογαριασμό, ὄχι τῶν πρῶν δουλοπαροίκων, ἀλλὰ μιᾶς νέας ἀρχουσας τάξης.

β) Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἂν δοῦμε τὴ ρωμαϊκὴ ἱστορία σὰν ἓνα ἐπιφανόμενον τῆς πάλης τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληβείων καί, πῶς συγκεκριμένα, σὰν ἓνα ἐπιφανόμενον τῆς πάλης τῶν πληβείων ὀφειλετῶν καὶ τῶν πατρικίων δανειστῶν, δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ καταλάβουμε τὴ ρωμαϊκὴ ἱστορία παρὰ μόνο μέχρι τὸ τέλος τοῦ 2ου αἰῶνα, μέχρι δηλαδὴ τὴν κρίση τῆς δημοκρατίας, καὶ κινδυνεύουμε νὰ μᾶς διαφύγει κι αὐτὴ ἀκόμα ἡ δυναμικὴ σημασία μιᾶς τρίτης τάξης πού ἐμφανίζεται στὴν περίοδο αὐτή, ἀνάμεσα στοὺς πατρικίους καὶ τοὺς πληβείους : τῆς τάξης τῶν πλουτοκρατῶν (ordo equester), πού εἶναι ἡ τάξη πού κυρίως βγήκε κερδισμένη ἀπὸ τὴ στεῖρα καὶ ἄγονη (στὸ κοινωνικὸ ἐπίπεδο) πάλη τοῦ συγκλητικοῦ καὶ τοῦ πληβειακοῦ κόμματος. Ἡ πάλη τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληβείων, μὲ τὴ διπλὴ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ της ἔννοια, σταματᾷ μὲ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ καισαρισμοῦ. Καὶ ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ «κοινωνικὴ βάση» τοῦ καισαρικοῦ κόμματος ἦταν πληβειακὴ, αὐτὸ πού ἔχει πολὺ περισσότερη σημασία εἶναι α) ὅτι οἱ σκοποὶ τοῦ Γάιου Ἰούλιου ξεπερνοῦσαν ἀπόλυτα τὴν πραγματικὴ ἢ φανταστικὴ «ταξικὴ συνείδηση» τῶν πληβείων, καὶ β) ὅτι ἡ πραγματοποίηση τοῦ καισαρισμοῦ ἔγινε ἀπὸ τὸν Ὀκτάβιο, ἀπὸ ἓναν ἀντιπρόσωπο δηλαδὴ τῆς «συγκλητικῆς ἀντίδρασης». Τὸ ὅτι πάλι ἡ πολιτικὴ τῶν Καισάρων στρεφόταν περιοδικὰ κατὰ τῆς συγκλητικῆς τάξης (ἀπὸ τὸν Τιβέριο μέχρι τοὺς Σεβήρους ἐξαφανίστηκαν ὅλα τὰ ἀπομεινάρια τῆς παλιᾶς συγκλητικῆς τάξης, πού εἶχε ἤδη ἀποδεκατιστεῖ ἀπὸ τὶς προγραφὰς τοῦ Μαρτίου) δὲν ὀφείλεται διόλου σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ἐπαναστατικὴν κινητοποίηση τῶν «ὑπὸ ἐκμεταλλεση μαζῶν» : ὅλες οἱ ἐπαναστατικὲς ταραχὲς καὶ οἱ βαθύτατες κοινωνικὲς μεταβολὲς τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς, πού κατὰληξαν ἀπὸ τοὺς Σεβήρους καὶ μετὰ στὴν ἄνοδο στὴν κοινωνικὴ κυριαρχία μιᾶς στρατογραφειοκρατικῆς τάξης (πού διαμορφώθηκε κατὰ τὴ διάρκειαν ἀκριβῶς τῶν ἐπαναστατικῶν ταραχῶν), ἔχουν ἀποκλειστικὸ ὑποκείμενον τὸ Κράτος καὶ τοὺς ὑπηρέτες του καὶ μόνιμη αἰτία τὶς διαρκῶς ἐξογκωνόμενες ἀνάγκες τοῦ Κράτους

γ) Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἡ ἄρση, ἡ Aufhebung, τῆς ἀντίθεσης τῶν ἡγευκῶν καὶ τῶν ἐκτελεστικῶν ομάδων στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καθεστώτος τῶν συντεχνιῶν δὲν ἔγινε καθόλου ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε διαλεκτικὴ αὐτοανάπτυξη αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης. Στὴ Γαλλία π.χ. μέχρι τὸ 1789 οἱ συντεχνίες ἔμειναν σὰν ἓνα

νεκρό σώμα, άσχετο προς την οικονομική ανάπτυξη, απολιθωμένο μέσα σε μια συντηρητική και άντικαπιταλιστική νοοτροπία, ζώντας αποκλειστικά και μόνο με τα προνόμια που τους χορηγούσε το κράτος. Δέν είναι μέσα από την ομάδα των καλφάδων που δημιουργήθηκε η καπιταλιστική τάξη: η τάξη αυτή στρατολογήθηκε άπ' όλα τα κοινωνικά στρώματα και άπαρίστηκε από «νέους ανθρώπους» που η νοοτροπία τους βρισκόταν στους αντίποδες της νοοτροπίας που επικρατούσε τόσο άνάμεσα στους μαστόρους όσο και άνάμεσα στους καλφάδες των συντεχνιών. Άν, με μιá λέξη, ζητούσαμε να δούμε την ιστορία της άστικής οικονομίας και κοινωνίας κάτω από το πρίσμα αυτής της αντίθεσης μαστόρων και καλφάδων μέσα στο έσωτερικό των συντεχνιών, άν δηλαδή κάναμε άφαίρεση αυτής της τρίτης τάξης των καπιταλιστών που έμφανίζεται συγκροτημένη ήδη από το 15ο αιώνα και που κατάκτησε με την επιχειρηματικότητά της και χάση στην υποστήριξη του («φεουδαρχικού»; «άστικού»;) κράτους του ancien régime ένα δλοένα εύρυνόμενο τομέα μέσα στην έθνική οικονομία, κινδυνεύουμε άλλη μιá φορά να κάνουμε τον παραλογισμό να ζητήσουμε να σταματήσουμε την ιστορία...

Είναι σαφές λοιπόν ότι αυτό το «διαλεκτικό» σχήμα, κατά το όποιο η πάλη των τάξεων καταλήγει «ή σε μιá επαναστατική αναμόρφωση δλάκερης της κοινωνίας ή σε μιá ταυτόχρονη συντριβή των δύο συγκρουόμενων τάξεων», δέν είναι παρά μιá μυθολογική προβολή του μαρξιστικού συνθήματος «ή σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα». Γενικά, όλη αυτή η άπαρίθμηση των ταξικών αντιθέσεων του παρελθόντος δέν είναι παρά μιá μυθική—γενεαλογική εισαγωγή στο κύριο θέμα του «Κομμ. Μανιφέστου», στην παρουσίαση δηλαδή της αντίθεσης των δύο πραγματικά θεμελιωδών τάξεων της καπιταλιστικής κοινωνίας: των άστών και των προλεταρίων, σαν άνακεφαλαίωσης και σαν κάθαρσης όλων των ως τα τώρα ταξικών άνταγωνισμών. Βέβαια, η άλήθεια είναι ότι αυτή η γενεαλογία είναι τουλάχιστον δυσοίωνη: άν, πραγματικά, η πάλη των προλεταρίων κατά των άστών προορίζεται από την ιστορία να έχει τα ίδια άποτελέσματα με την πάλη των σκλάβων κατά των κυρίων τους, των πληβείων κατά των πατρικίων, των δουλοπαροίκων κατά των φεουδαρχών κτλ., άν προορίζεται δηλαδή να μίν έχει «το παραμικρότερο άποτέλεσμα», ό «έπιστημονικός σοσιαλισμός» του Marx, σε άντιδιαστολή προς τον «ούτοπικό» (που από τον ίδιο του τον όρισμό είναι «άντιστορικός», δέν παίρνει δηλαδή ύπόψη τα διδάγματα του «δικαστηρίου της ιστορίας»), θά έπρεπε να είναι ταυτόσημος με τον πιο άπαισιόδοξο ντεφαιτισμό!

Άλλά ό Marx, στη θέλησή του να δώσει στην καθημερινή πάλη του προλεταριάτου ένα όρίζοντα από χιλιετηρίδες, βάζει μέσα σε παρένθεση τόσο αυτά τα «ύλικα—ιστορικά» γεγονότα όσο και τα διδάγματα της «δῆθεν παγκόσμιας ιστορίας» για να παρουσιάσει τη «μοντέρνα άστική ιδιοκτησία για την τελευταία και την πιο τέλεια μορφή αυτού του τρόπου παραγωγής του θεμελιωμένου πάνω στην εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο» και για να δείξει ότι: «Άπ' όλες τις τάξεις που σήμερα βρίσκονται άντιμέτωπες προς την άστική τάξη, μόνο το προλεταριάτο είναι μιá άληθινά επαναστατική τάξη. Όλες οι άλλες τάξεις ξεπέφτουν και εξαφανίζονται μαζί με την ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας, αφήνοντας πίσω τους το προλεταριάτο. Οι μεσαίες τάξεις, οι μικρο-

βιομήχανοι, οί βιοτέχνες, οί αγρότες πολεμᾶνε τὴν ἀστική τάξη γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν καταστροφή πὸν τὶς ἀπειλεῖ σὰν μεσαῖες τάξεις. Δὲν εἶναι ἐπαναστατικές ἀλλὰ συντηρητικές τάξεις. Καὶ ἀκόμα περισσότερο: εἶναι ἀντιδραστικές γιὰ τὴν ζήτησιν νὰ κάνουν νὰ γυρίσει πρὸς τὰ πίσω ὁ τροχὸς τῆς ἱστορίας. Γίνονται ἐπαναστατικές τάξεις στὸ μέτρο πὸν προβλέπουν τὴν ἐπικείμενὴ τους προλεταροποίηση, ὁπότε ὑποστηρίζουν, ὄχι τὰ τωρινά, ἀλλὰ τὰ μελλοντικά τους συμφέροντα καὶ ἐγκαταλείπουν τὴν ἴδια τους τὴ θέση γιὰ νὰ υἱοθετήσουν τὴ θέση τοῦ προλεταριάτου*.

* Ἄν, ἔτσι, ὅλη αὐτὴ ἡ θεωρία τῆς «κακῆς πλευρᾶς τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ κίνηση καὶ ἡ πάλη πὸν κάνει τὴν ἱστορία» καὶ ὅλη γενικὰ ἡ θεωρία τῆς πάλης τῶν τάξεων στὸ παρελθὸν δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Marx ἀγνοοῦσε ἢ παραβίαζε τὰ ἱστορικά γεγονότα, ἀλλὰ ἐκφράζει ἓνα μυθολόγημα προορισμένο νὰ δώσει μιὰ κοσμοϊστορικὴ περιωπὴ στὴν ταξικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου καὶ ἓνα αἶσθημα βεβαιότητος ὡς πρὸς τὴν «ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα» τῆς σοσιαλιστικῆς «ἐπαναστατικῆς ἀναμόρφωσης δόξακρης τῆς κοινωνίας», τότε μποροῦμε νὰ εἶμαστε βέβαιοι ὅτι μὲ κανένα τρόπο ὁ Marx δὲ θὰ μπορούσε νὰ φανταστεῖ ἢ νὰ ὑποψιαστεῖ ὅτι σήμερα, ἑκατὸ χρόνια μετὰ τὸ Κομμ. Μανιφέστο, ἐπρόκειτο νὰ ἀποδειχτεῖ — καὶ νὰ ἀποδειχτεῖ μὲ τὸν πιὸ μνημειακὸ τρόπο ἀπὸ τὴ δεύτερη μεγάλη μαρξιστικὴ ἐπανάσταση τοῦ XX αἰῶνα: τὴν κινεζικὴν — ὅτι ὄχι μόνον τὸ προλεταριάτο δὲν εἶναι «ἡ μόνη ἀληθινὰ ἐπαναστατικὴ τάξη» ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ἐπαναστατικότητα ἢ ἡ «ἱστορικὴ ἀποτελεσματικότητα» (γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τοὺς ὅρους τοῦ Marx) τῶν σύγχρονων μαζικῶν κινήσεων εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη πρὸς τὴν πραγματικὴ συμμετοχὴ τῆς ἐργατικῆς τάξης στὸν ἐπαναστατικὸ ἀγῶνα.

Ὁ Marx δὲ θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ φανταστεῖ ὅτι, παρ' ὅλον ὅτι ἡ κρίση τοῦ 1929 ὑπῆρξε μιὰ κολοσσιαία ἐπαλήθευση τῶν πιὸ καταστροφικῶν του προβλέψεων:

α) ὁ καπιταλισμὸς στὴ χώρα πὸν ἐξελίχθηκε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη σύμφωνα μὲ τὸ μαρξικὸ σχῆμα, στὴ χώρα ὅπου ἐξαφάνισε πραγματικὰ κάθε προ-καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς, μηχανοποίησε τὴν παραγωγὴ, συγκέντρωσε τὸ κεφάλαιο καὶ συσώρευσε μέσα στὰ ἀστικά κέντρα ἓνα συμπαγὲ ὄγκο ἐργατῶν: στὶς Ἡνωμ. Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, ἔφερε μὰζι μὲ μιὰ αὐξουσα ὕλικὴ εὐημερία καὶ μιὰ μόνιμη πολιτικὴ ἀδράνεια τοῦ προλεταριάτου,

β) ὅτι στὴ μόνη καπιταλιστικὰ ἀνεπτυγμένη χώρα ὅπου ἡ οἰκονομικὴ κρίση προκάλεσε μιὰ βαθύτερη κοινωνικοπολιτικὴ ἀναστάτωση ἢ μὰζα ὀργανώθηκε ὄχι στὰ μαρξιστικὰ κόμματα, ἀλλὰ στὸ κόμμα πὸν ἔφερε τὸν Hitler στὴν ἐξουσία,

γ) ὅτι οἱ μαρξιστικὲς ἐπαναστάσεις τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἐγίναν σὲ χῶρες ὅπου ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ συνεπῶς καὶ τοῦ προλεταριάτου ἦταν μηδαμινὴ καὶ

δ) ὅτι αὐτὸ πὸν προκάλεσε τὶς ἐπαναστάσεις στὶς προκαπιταλιστικὲς αὐτὲς χῶρες ἦταν ὄχι ἡ «ἀντίφαση» ἀνάμεσα στὶς ὑπερανεπτυγμένες παραγωγικὲς δυ-